

TEMNÝ CESTOVNÝ RUCH (DARK TOURISM) A BÁZA JEHO ROZVOJA NA SLOVENSKU

Bohuslava Hrončeková Gregorová, Pavel Hronček

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra geografie a geológie, e-mail: bohuslava.gregorova@umb.sk, pavel.hroncek@umb.sk

Abstract: The study deals with the issue of conceptualization inconsistency in dark tourism, the identification of existing and potential dark tourism localities in Slovakia and the attendance analysis of the three main dark tourism destinations in Slovakia. The first part of the study is built on the theoretical and methodological level, when it introduces the issue of the diversity concerning specialized terms in dark tourism. Next, we focus on a brief history of the term (dark tourism) since 1996, when it was first defined as a specific tourism form. We present a basic overview of the definitions related to the dark tourism, its classification into types and the definition of the basic motivations that lead tourists to visit dark places. In the second part, based on a critical theoretical and methodological content analysis of the latest literature sources and our more than 10 years of field research, we have created and described 16 types of dark tourism in the conditions of Slovakia. For each type we have compiled a database of existing (visited) and potential sites in Slovakia. In the final part of the study, we analysed three museums dealing with dark tourism in Slovakia in terms of their attendance.

Keywords: dark tourism, conceptualisation, types, dark tourism sites, Slovakia, museums, attendance

1 ÚVOD

Temný cestovný ruch je produktom postmodernej doby, v ktorej spoločnosť hľadá nové ciele cestovania a s nimi spojené adrenalinové zážitky, ale i poznávanie a vzdelávanie. Na základe štúdia domácej a zahraničnej literatúry môžeme konštatovať, že temný cestovný ruch je starým konceptom v novom svete. Cielená návšteva miest bezprostredne spojených so smrťou, katastrofami, vojnami, tragédiami, epidémiami, skazami, nehodami, či rôznymi tragickými príbehmi podmienenými prírodnými (výbuch sopky, zemetrasenia, suchá, povodne, pád lavíny a pod.), ale predovšetkým človekom iniciovanými udalosťami (prírodným umieraním, vojnami, rasizmom a xenofóbiou, tiež spoločenskými, kultúrnymi a technickými incidentami a pod.), je známa od počiatku ľudskej civilizácie, respektíve odkedy sú ľudia schopní cestovať (Stone, 2005). Považujeme ho však za relatívne mladú špecifickú

formu cestovného ruchu, presnejšie za nový odborný pojem v rámci terminologického aparátu vedy.

História poukazuje na dlhodobé prepojenie smrti, utrpenia a cestovného ruchu či skôr cestovania. Už v antike ľudia priťahovali miesta a udalosti spojené s násilím, katastrofami i úmrtiami. Napríklad v období rímskej ríše boli obľúbené gladiátorské zápasy, ktoré často končili smrťou bojovníkov. Z tohto dôvodu ľudia neváhali podstúpiť dlhé a nebezpečné cesty, len aby mohli vidieť toto kruté divadlo na vlastné oči.

V stredoveku sa ústredným motívom života stalo náboženstvo, veriaci zase putovali na miesta spojené so smrťou mučeníkov. Navštevovali sa však aj lokality, kde sa našli pozostatky (relikvie) svätých. V tomto období sa ľudia často zhromažďovali na verejných popravách (či už hrdelných zločinov, ale aj procesov čarodejníc), ktoré boli na jednej strane zdrojom utrpenia, ale na druhej významnou spoločenskou udalosťou a zdrojom verejnej zábavy pre bežného človeka (Stone a Sharpley, 2008; Lennon, 2017).

Prvý doložený príklad novodobého rozvoja temného cestovného ruchu pochádza z roku 1815, kedy skupina aristokratov považovala za kratochvíľu a rozptýlenie sledovať bitku pri Waterloo z bezpečnej vzdialenosti. Ďalším zaujímavým príkladom je obdobie americkej občianskej vojny. Deň po bitke bolo predané vojnové pole Manassas ako turistická atrakcia (Seaton, 1999). Malo ľuďom pripomenúť udalosť, ktorá sa na ňom odohrala a v súčasnosti je tu vybudovaný komplex atrakcií súvisiaci s touto vojenskou tematikou.

V priebehu krátkej histórie teoreticko-metodického kreovania a následného výskumu temného cestovného ruchu používali jednotliví autori rôzne označenia pre tento typ modernej formy cestovného ruchu, ktoré sú čiastočne významovo podobné, niekedy synonymné a viažu sa na miesta, kde došlo k úmrtiam, katastrofám, tragédiám či negatívnym udalostiam. Ako príklad uvádzame: *negatívny cestovný ruch – negative tourism* (MacCannell, 1989), *dovolenka v pekle – holiday in the hell* (O'Rourke, 1988; Pelton, 2003), *cestovný ruch na čiernych miestach – black spot tourism* (Rojek, 1993), *zneužívanie hrôzy – milking the macabre* (Dann, 1994), *tanaturizmus – thanatourism* (Seaton, 1996), *temný cestovný ruch – dark tourism* (Foley a Lennon, 1996), *hranie so smrťou – dicing with death* (Dann, 1998), *morbídny cestovný ruch – morbid tourism* (Blom, 2000), *tragický cestovný ruch – tragic tourism* (Ravvin, 2002), *strašidelný cestovný ruch – fright tourism* (Bristow a Newman, 2004), *smutný cestovný ruch – grief tourism* (Lewis, 2008; používa ho aj platforma www.griefftourism.com), *ťažké dedičstvo – difficult heritage* (MacDonald, 2010), *nesmrteľný cestovný ruch – phoenix tourism* (Causevic a Lynch, 2011; Miller et al., 2017), *krutý cestovný ruch – atrocity tourism* (Isaac, 2016) atď.

Pojmovú nejednotnosť až rozkolísanosť vnímame nielen na úrovni samotného názvu tejto alternatívnej formy cestovného ruchu, ale aj pri vymedzení jej jednotlivých typov, subtypov a s nimi súvisiacich javov. Pre mnohé termíny totiž nemáme ustálené a všeobecne akceptované slovenské ekvivalenty, sú iba klasickým prekladom cudzojazyčného výrazu do materinského jazyka, čiastočne ťažkopádny, resp. opisne vyjadrený. Vo všeobecnosti existujú dva prístupy, ako sa s týmto problémom vysporiadať. Prvým je používanie anglických termínov (Matlovičová et

al., 2015) a druhým ich prekladanie (Lopuch, 2019). V rámci nášho príspevku spojíme oba prístupy, budeme teda používať obe varianty pojmov, a to z dôvodu, aby sme sa aspoň pokúsili o ich terminologické ukotvenie. Sme si vedomí, že ustálenie terminológie si bude vyžadovať hlbšie štúdium, diskusiu a časový odstup, preto si nenárokujeme uznanie platnosti nami používaných výrazov, predkladáme ich v podobe návrhov, s ktorými je možné ďalej pracovať, upravovať a pozmeniť až do sformovania ich optimálnej podoby. Navyše je temný cestovný ruch mladou formou s neustále pribúdajúcimi novými typmi, preto aj proces konštituovania jeho terminologického aparátu stále nie je ukončený.

Cieľom štúdie je základná konceptualizácia temného cestovného ruchu s využitím najnovších teoreticko-metodických prác v podmienkach geografického priestoru Slovenska. Taktiež aj vytvorenie základnej databázy cieľov (vrátane potenciálnych) návštev jednotlivých typov a subtypov temného cestovného ruchu u nás a zároveň analýza návštevnosti vybraných lokalít (múzeí) rozvíjajúcich túto špecifickú formu turizmu na Slovensku.

2 TEORETICKO-METODICKÝ RÁMEC VÝSKUMU

Sformulovanie vedeckého problému, resp. vedeckej témy a zároveň aj cieľa výskumu viedlo k stanoveniu vhodného teoreticko-metodického rámca postupu skúmania, čiže designu výskumu (Katriak, 1967; Ochrana, 2013, 2019).

Pozostával z niekoľkých interdisciplinárnych geografických a historicko-geografických metód, ktoré boli rozdelené do bezprostredne nadväzujúcich, logicky súvisiacich, prípadne paralelne uskutočňovaných krokov (Creswell, 2009; Hendl, 2005, 2008; Eger a Egerová, 2017). Súbežnosť využívania kabinetných metód a metód terénneho výskumu (Ivanička, 1983; Demek, 1987; Benčo, 2001; Hronček, 2014; Hendl a Remr, 2017) bola logickým vyústením našej koncepcnej práce, keďže problematike temného cestovného ruchu ako aj identifikácii, analýzam či opisu existujúcich „temných“ lokalít sa venujeme (priebežne v niekoľkých etapách) už viac ako 10 rokov.

Náš prístup k študovanej téme chápeme z teoreticko-metodického hľadiska v dvoch rovinách. Z hľadiska vedy o modernom (alternatívnom) cestovnom ruchu v intenciách geografie, resp. geografie cestovného ruchu a z hľadiska historickej geografie. Na túto problematiku podrobne poukázal nemecký historik, sociológ a archivár H. Spode (2012), ktorý sa zaoberá štúdiom dejín cestovného ruchu. Podľa neho bádania takéhoto zamerania majú výrazne interdisciplinárny charakter, pretože v sebe nesú viacero výskumných aspektov, akými sú priestor, čas a človek (rovnako je to aj v našom prípade).

Prvotným a z hľadiska skúmanej témy najdôležitejším krokom bola heuristická analýza písomných a elektronických zdrojov rôznej proveniencie, ako aj písaných (digitálnych) archívnych prameňov, ktorá viedla k zostaveniu rešerše na báze bibliometrickej metódy (Tague-Sutcliffe, 1992; Krištofičová, 1997; Carrizo-Sainero, 2000; Ondrišová, 2011).

Jednotlivé položky rešerše boli podrobené štúdiu, kritickej obsahovej analýze, terminologickej a pojmovej (konceptuálnej) analýze, časovo-priestorovej a nakoniec aj historicko-geografickej analýze (Reichel, 2009; Urban, 2017; Ďurček a Korec, 2018). Spracovaná rešerš je uvedená v závere štúdie v podobe zoznamu použitej literatúry.

Výsledkom kritických analýz literárnych zdrojov je vytvorenie (ponúknutie možností) slovenskej terminológie, t. j. názvoslovnia (Poštolková et al., 1983; Masár, 1991) využívaného v temnom cestovnom ruchu pre slovenskú vedeckú obec. Tak ako sme uviedli v úvode štúdie, tento proces má pri preklade z anglického jazyka množstvo lexikologických úskalí a vyvoláva otázky pre ďalšiu odbornú diskusiu. Pri konštituovaní (návrhov) slovenskej terminológie (Rozentaľ, 1974; Buriánek, 2018; Kováčová, 2019) bolo dôležité predovšetkým definovanie jednotlivých odborných pojmov (Horecký, 1956; Rozentaľ, 1974; Masár, 1988, 1989a, 1989b, 1991; Pearson, 1998; Stoffa, 2000, 2013; Švec, 2005) v podobe typov a subtypov temného cestovného ruchu, ktoré sa odvíjajú od motívov návštevníkov.

Súčasťou bádania bol aj terénny historicko-geografický výskum (Ivanička, 1983; Demek, 1987; Singleton et al., 1988; Hronček a Gregorová, 2022; Hrončeková Gregorová a Hronček, 2023). Verifikoval, dopĺňal a priestorovo lokalizoval výsledky kabinetných výskumov. Vzhľadom k dlhému časovému obdobiu štúdia problematiky sa častokrát stalo, že v rámci skúmania parciálnych tém prebiehali oba modely výskumov súbežne. Vo všeobecnosti môžeme terénny výskum rozdeliť do dvoch nosných fáz – vstupnej etapy a etapy vlastného terénneho výskumu (Ivanička, 1983). Práve počas neho bola najdôležitejším krokom identifikácia jednotlivých objektov temného cestovného ruchu a doplnenie informácií k ich základnej charakteristike získanej z kritickej analýzy jednotlivých zdrojov. Počas terénneho výskumu zohrávala dôležitú úlohu aj metóda oral history (Ritche, 2003; Veselská, 2008; Abrams, 2010; Leavy, 2011).

V nadväznosti na kabinetný a terénny (historicko-geografický) výskum sme realizovali záverečné historicko-geografické syntézy. Využili sme pritom komplexnú metodiku, ktorú sme rozpracovali pri štúdiu dejín cestovného ruchu a cestovania v Západných Karpatoch (Hrončeková Gregorová a Hronček, 2023). Najdôležitejším metodickým postupom bola rekonštrukčná historicko-geografická metóda (Semotanová, 2002; Semotanová et al., 2018; Hronček a Gregorová, 2022). Predstavuje základ historicko-geografického výskumu pri analýzach archívnych prameňov, literárnych zdrojov, starých máp a informácií získaných z terénu. Umožnila nám spracovať jednak typológiu temného cestovného ruchu a zároveň aj relevantný historicko-geografický opis jednotlivých existujúcich a potenciálnych „temných“ lokalít.

Portfólio použitých výskumných metód dopĺňala jednoduchá štatistická analýza návštevnosti troch vybraných múzeí predstavujúcich lokality temného cestovného ruchu na Slovensku. Dáta sme získali na základe telefonických rozhovorov s príslušnými vedúcimi zamestnancami, ktorí nám zaslali interné archívne číselné podklady, príp. z výročných správ publikovaných na webových sídlach jednotlivých inštitúcií. Analýza nám umožnila odhaliť a načrtnúť potenciál rozvoja tejto špecifickej formy cestovného ruchu v našich podmienkach.

Finálna, respektíve záverečná etapa práce pozostávala zo spracovania získaných výsledkov výskumu do konečnej textovej a formálnej podoby vedeckej štúdie (Sauer, 1941; Demek, 1987; Pružinský et al., 2011; Hrončeková Gregorová a Hronček, 2023).

3 TEORETICKO-METODICKÉ VÝCHODISKÁ TEMNÉHO CESTOVNÉHO RUCHU

3.1 Temný cestovný ruch ako forma špecifického (alternatívneho) cestovného ruchu

V súčasnom globalizovanom postpandemickom svete sa čoraz viac dostávajú do popredia špecifické (moderné) často individuálne formy cestovného ruchu, ktoré začali vznikať ešte v 70. a začiatkom 80. rokov 20. storočia, ako odozva na masový cestovný ruch typický svojimi negatívnymi dopadmi na krajinu, kultúru aj miestne komunity. Potreba cestovať a navštevovať nové miesta, ktoré ešte neboli úplne komercializované, vytvorila podmienky na rozvoj celého množstva alternatívnych foriem cestovného ruchu vyznačujúcich sa vysokým stupňom diverzifikácie a individualizácie.

Na Slovensku sa tento trend rozvinul v posledných dvoch-troch dekádach 20. storočia po „vzore“ krajín západnej Európy. Pre tieto špecifické formy je charakteristickým motívom účastníka prežiť niečo nové, zaujímavé, priam adrenalínové, predovšetkým mimo rušného veľkomesta v prírodnej, človekom pozmenenej, či dokonca devastovanej krajine.

Za perspektívne formy cestovného ruchu, ktoré budú schopné prinášať nové produkty na trh cestovného ruchu v geografickom priestore Slovenska a Česka sú okrem temného považované aj asketický, zodpovedný, krajanský, zdravotný (liečebný), dobrodružný, dobrovoľnícky, svadobný, filmový, vesmírny, kongresový, incitívny, košer, adrenalínový, gurmánsky, športový, či ekologický cestovný ruch, mototuristika a ďalšie (Ryglová, 2009; Ryglová et al., 2011; Kotíková, 2013).

Alternatívne formy cestovného ruchu boli založené na citlivejšom prístupe k prírode a kultúrnym pamiatkam s cieľom zachovať pôvodnú príťažlivosť turistickú destinácie. Z hľadiska budúcnosti a udržateľného rozvoja cestovného ruchu sa javili ako optimálne, pretože v menšej miere negatívne vplývali na cieľové oblasti a ich obyvateľov, pričom stále generovali pozitívne ekonomické dopady (Triarchi a Karamanis, 2017). Avšak v snahe jednoznačne ich vymedziť a definovať narazíme na niekoľko problémov, kvôli ktorým dodnes neexistuje ich všeobecne uznávaná alebo medziodborovo akceptovaná definícia. Uvedené ťažkosti vyplývajú zo skutočnosti, že medzi rôznymi formami nie sú explicitne vymedzené hranice, častokrát sa prelínajú, alebo v sebe nesú prvky charakteristické aj pre iné formy.

Rovnako je to aj v prípade temného cestovného ruchu, ktorý priťahuje ľudí vyhľadávajúcich emočne náročné a mimoriadne zážitky vyvolané návštevou miest či atrakcií spojených s tmavou stránkou ľudskej povahy (Sobaih a Naguib, 2022). Viacerí autori ho preto považujú za samostatnú špecifickú formu cestovného ruchu

(Foley a Lennon, 1996; Seaton, 1996; Blom, 2000; Tarlow, 2005; Stone, 2006; Ashworth, 2008; Robb, 2009; Kotíková, 2013; Matlovičová et al., 2015; Naik a Botre, 2019; Lopuch, 2019; Nhlabathi a Maharaj, 2020; Lewis et al., 2022), iní zase za súčasť poznávacieho, vzdelávacieho (Kotíková, 2013), či kultúrneho cestovného ruchu (Robinson, 2009; Jureniene a Radzevicius, 2022).

Návšteva vojnových lokalít a s nimi spätých pamätníkov bola v 70. rokoch 20. storočia veľmi silne rozvíjaná v rámci kultúrneho cestovného ruchu, pretože tieto miesta bojov a na ne sa viažuce pamätníky predstavujú významné kultúrne, historické dedičstvo. Avšak v súčasnosti by sme mohli tieto aktivity zaradiť skôr k smútočnému cestovnému ruchu (grief tourism), ktorý je jedným z mnohých typov temného turizmu (Jureniene a Radzevicius, 2022).

Smútočný cestovný ruch je však širšie koncipovaný a zahŕňa aj návštevu miest katastrof, vrážd a iných pohrôm, ktoré už nie sú kultúrnym dedičstvom. Rovnaké prelínanie atraktivít, rekreačných aktivít či dokonca celých typov a subtypov badáme medzi viacerými špecifickými aj tradičnými formami cestovného ruchu. Tieto neostre hranice sa dajú prekonať len individuálnym prístupom k problematike a jej aplikovaním na podmienky každého štátu osobitne, pretože v každej spoločnosti sa veľmi silne prejavujú tradície, kultúra, postoj obyvateľov alebo jednoducho prostredie danej krajiny a jej historický vývoj. Preto sme individuálny prístup zvolili aj my v našej štúdiu a realizovali ho v podobe vytvorenia typizácie temného cestovného ruchu v podmienkach Slovenska.

3.2 Definovanie temného cestovného ruchu

Vo vedeckej spisbe sa pojem temný cestovný ruch (dark tourism) prvýkrát objavil v roku 1996, keď ho použili profesori z University of Glasgow J. Lennon a M. Foley (1996). Neskôr sa títo autori pokúsili v práci *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster – Temný cestovný ruch: Prítlačivosť smrti a nešťastia* (Lennon a Foley, 2000) aj o jeho základnú konceptualizáciu a predstavenie vedeckej obci, čím naštartovali značný akademický záujem a debatu o tento fenomén.

Temný cestovný ruch sa ako moderná špecifická forma začína koncipovať až po roku 2000 a od tohto obdobia sa objavuje množstvo jeho definícií. Zaujímavosťou je, že sú značne rozdielne, ale ich základ spočíva v tom, že všetky uvažujú o cestovaní (s rôznou motiváciou) na miesta smrti, tragédií a katastrof.

Temný cestovný ruch sa označuje aj pojmom thanatourism – tanaturizmus (nevyvoláva negatívne asociácie), ktorý priniesol A. Seaton, pričom ho charakterizoval ako „cestovanie, ktoré je úplne alebo čiastočne motivované túžbou po skutočných resp. symbolických stretnutiach so smrťou“ (Seaton, 1996).

V najnovšej odbornej literatúre bolo publikovaných množstvo definícií, pričom jednotliví autori akcentovali rôzne aspekty temného cestovného ruchu odvíjajúce sa od ich výskumného zamerania. V rámci štúdie chronologicky uvedieme niektoré z nich ako ukážky rôznych vedeckých prístupov k študovanej problematike.

T. Blom (2000) pomenoval temný cestovný ruch slovom morbidny a chápal ho na jednej strane ako turizmus zameraný na náhlu smrť, ktorý rýchlo priláka veľké

množstvo návštevníkov, a na druhej strane ako cestovný ruch zameraný na umelé atrakcie súvisiace s morbiditou.

P. Tarlow (2005) predstavoval temný cestovný ruch ako návštevu miest, kde došlo k tragédiám alebo historicky pozoruhodným úmrtiam, ktoré naďalej ovplyvňujú náš život. Širšie koncipovaná je definícia od dvojice autorov T. Preece a G. Price (2005), ktorí ho vnímajú ako „cestovanie na miesta spojené so smrťou, katastrofami, násilnými činmi, tragédiami a zločinmi proti ľudskosti“.

P. Stone (Stone, 2006) ho popísal veľmi jednoducho a výstižne ako akt cestovania na miesta spojené so smrťou, utrpením a zdanlivo strašidelnými udalosťami. Zaujímavejšiu, sociologicky ladenú definíciu ponúkol G. Ashworth (2008), ktorý píše, že temný cestovný ruch je taký, pri ktorom je turistov zážitok tvorený temnými emóciami ako je bolesť, smrť, hrôza alebo smútok, ktoré sú výsledkom násilia a nespájali sa s dobrovoľným zážitkom zo zábavy.

Vo svojom neskoršom príspevku P. Stone spolu s R. Sharpleym (2008) označujú temný cestovný ruch ako cestovanie na miesta, ktoré sú späté so smrťou, utrpením alebo hrôzou. E. Robb (2009) navyše pridáva, že sa jedná o návštevu destinácií, v ktorých je hlavnou atrakciou násilie.

Česká odborníčka H. Kotíková (2013) rozumie pod pojmom temný cestovný ruch cestovanie mimo miesta trvalého bydliska za účelom návštevy miest a atraktivít spojených so smrťou, utrpením, nešťastím, strachom nebo smútkom.

Kolektív autorov zo Slovenska Matlovičová, Klamár a Mika (2015) publikoval jednoduchú základnú definíciu, v ktorej za temný cestovný ruch označuje všetky turistické cesty realizované s hlavným motívom návštevy tých miest, ktoré sú nejakým spôsobom spojené so smrťou, utrpením a tragédiou.

Neskôr P. Stone rozšíril svoju pôvodnú definíciu z roku 2005, resp. 2006 do podoby, že „temný cestovný ruch sa zaoberá navštevovaním miest smrti alebo nešťastia, ktoré majú politický či historický význam a ktoré naďalej ovplyvňujú živých“ (Stone, 2016).

Historický prístup zdôrazňuje, že temný cestovný ruch vyvoláva záujem ľudí o návštevy destinácií, ktoré sú historicky spojené so smrťou, tragédiou a lokalitami pripomínajúcimi ľudské utrpenie a masacre. Je viacrozmernou kombináciou histórie a dedičstva, cestovného ruchu a tragédií (Naik a Botre, 2019).

Jednu z najkomplexnejších definícií spracoval kolektív autorov z Institute for Dark Tourism Research (iDTR) pôsobiaci na University of Central Lancashire v Anglicku (<https://www.uclan.ac.uk/research/activity/dark-tourism>; 2020). Podľa nich temný cestovný ruch predstavuje cestovanie a návštevu miest, atrakcií, resp. výstav, ktorých hlavným motívom je skutočná alebo stvárnena smrť, utrpenie príp. zdanlivá hrôza. Zahŕňa taktiež návštevu bývalých bojísk, pamiatok otroctva, väznic, cintorínov, muzeálnych expozícií, miest holokaustu alebo miest postihnutých katastrofami.

Na záver predstavíme vlastnú definíciu, ktorú sme spracovali na základe našich výskumov realizovaných v rámci geografie cestovného ruchu. Temný cestovný ruch charakterizujeme ako modernú, v geografickom priestore Slovenska málo rozvinutú formu, zameranú na návštevu miest súvisiacich so smrťou, tragédiou či temnými udalosťami, ktoré sa odohrali v nedávnej alebo staršej minulosti. Tragické udalosti

sú spojené s vývojom ľudskej spoločnosti a v krajine ich reprezentujú najmä bojiská, vojenské cintoríny, miesta masových popráv, ale i budovy (múzeá) a zariadenia súvisiace s tragickými udalosťami.

Lokality viažuce sa na udalosti staršie ako 20. storočie sú pre potenciálnych turistov takmer nezaujímavé. Hlavnými cieľmi temného cestovného ruchu sú na Slovensku predovšetkým tie miesta, ktoré sú s návštevníkmi spojené na báze osobných vzťahov, vlastnej minulosti, náboženských motívov, tradícií a tiež v súvislosti s edukáciou žiakov a študentov.

Na záver môžeme na základe vyššie uvedeného konštatovať, že doposiaľ neexistuje v odborných kruhoch jediná všeobecne platná a uznávaná definícia a ani typizácia temného cestovného ruchu (Stone, 2013).

3.3 Typy temného cestovného ruchu

Vyčleniť jednotlivé typy temného cestovného ruchu v rámci jeho teoreticko-metodologickej klasifikácie je práve tak náročná úloha, ako snaha ho jasne a presne definovať. Všetky doposiaľ publikované typizácie sú rôznorodé, čo stále ponecháva priestor na kreovanie ich rámca. Vo všeobecnosti majú dve základné ideové línie, buď sa odvíjajú od motívov účastníkov alebo od typu navštívených miest. V súčasnosti je zoznam typov temného cestovného ruchu pomerne rozsiahly (tab. 1), čo súvisí s uplatňovaním rôznych prístupov (pohľadov) jednotlivých autorov k ich vymedzovaniu.

Tabuľka 1 Prehľad typov temného cestovného ruchu podľa výskumov jednotlivých autorov

Autor	Kritérium	Typy
Seaton (1996)	Podľa typu temnej aktivity	1. Zúčastniť sa verejných inscenácií smrti; 2. Zúčastniť sa rekonštrukcií smrti; 3. Cestovať na miesta individuálnych alebo hromadných úmrtí; 4. Vidieť symbolické zobrazenia smrti; 5. Cestovať k pamätníkom alebo miestam internácie
Dann (1998)	Podľa stupňa temnosti	1. Nebezpečné miesta; 2. Domy hrôzy; 3. Miesta katastrof; 4. Prehliadky utrpenia; 5. Tematické úmrtia
Seaton (2002)	Podľa typu navštevovanej lokality	1. Návšteva miest masového zabíjania; 2. Návšteva miest popráv; 3. Návšteva pamätných alebo historických miest, kde sú pochovaní mŕtvi, ako napr. vojnové pamätníky, krypty; 4. Návšteva lokalít, kde sa nachádzajú mučiace zariadenia, návšteva miest holokaustu, bojísk, bývalých väzení, múzeí; 5. Imitácia známych historických bitiek, bojov, organizovanie predstavení s prvkami smrti
Ashworth (2004)	Podľa typu navštevovanej lokality	1. Vojnový cestovný ruch; 2. Bojiskový cestovný ruch; 3. Katastrofický cestovný ruch; 4. Cestovný ruch na miestach zabíjania; 5. Cestovný ruch horúcich miest; 6. Cestovný ruch zameraný na dedičstvo krutosti
Tarlow (2005)	Podľa motívov návštevníka a jeho emócií	1. Zámienka k porozumeniu našej doby; 2. Romantizmus; 3. Barbarstvo; 4. Súčasť národnej identity; 5. Znak dekadencie; 6. Mystický zážitok; 7. Duchovný zážitok
Sharpley (2005)	Podľa „intenzity“ zážitku	1. Bledý cestovný ruch; 2. Ponuka sivého cestovného ruchu; 3. dopyt po sivom cestovnom ruchu; 4. Čierny cestovný ruch

Stone (2006)	Podľa typu lokality	1. Továrne temnej zábavy; 2. Temné výstavy; 3. Temné kobky, cely; 4. Temné miesta posledného odpočinku; 5. Temné svätyně; 6. Temné miesta konfliktov; 7. Temné tábory genocídy
Dunkley et al. (2007)	Podľa typu temnej udalosti	1. Hororový cestovný ruch; 2. Smútočný cestovný ruch; 3. Cestovný ruch utrpenia; 4. Cestovný ruch tragédií; 5. Vojnový cestovný ruch; 6. Genocídny cestovný ruch; 7. Extrémny temný cestovný ruch
Sharpley a Stone (2009)	Podľa typu lokality a temnej aktivity	1. Cestovanie za svedkami verejného vynesenia rozsudku smrti; 2. Cestovanie na miesta individuálnych alebo hromadných úmrtí po ich uskutočnení; 3. Cestovanie k pamätníkom alebo miestam pochovávania vrátane cintorínov, hrobiek a vojnových pamätníkov; 4. Cestovanie s cieľom vidieť dôkazy alebo symbolické zobrazenia smrti na miestach, ako sú múzeá alebo atrakcie, ktoré rekonštruujú temné udalosti alebo činnosti; 5. Cestovanie za rekonštrukciami alebo simuláciou smrti
Stone (2011)	Podľa typu lokality	1. Typ zábavy; 2. Výstavy; 3. Väzenia; 4. Hroby; 5. Miesta katastrof; 6. Miesta konfliktov; 7. Tábory genocídy
Tanaš (2013)	Podľa typu motívov	A: Sakrálné motívy - 1. Náboženský motív; 2. Motív identity; 3. Motív empatie; 4. Motív pamäti; B: Profánne motívy - 1. Motív poznania; 2. Motív zvedavosti; 3. Motív zábavy; 4. Motív emócií
Fonseca et al. (2016)	Podľa typu motivácie a druhu lokality	1. Vojnový cestovný ruch; 2. Katastrofický cestovný ruch; 3. Väzenský cestovný ruch; 4. Cintorínsky cestovný ruch; 5. Paranormálny cestovný ruch; 6. Cestovný ruch holokaustu
Naik a Botre (2019)	Podľa typu lokality	1. Hrobový cestovný ruch; 2. Cestovný ruch holokaustu; 3. Genocídny cestovný ruch; 4. Väzenský cestovný ruch a cestovný ruch na miestach prenasledovania; 5. Cestovný ruch obdobia komunizmu; 6. Cestovný ruch kultu osobnosti; 7. Cestovný ruch vojnových zón; 8. Jadrový cestovný ruch; 9. Cestovný ruch miest katastrof; 10. Cestovný ruch lekárskeho obľudnosti; 11. Cestovný ruch duchov a strašidiel
Navickiene a Meište (2019)	Podľa miesta návštevy	1. Chudobné oblasti; 2. Miesta katastrof; 3. Vojnové miesta; 4. Ohrozené miesta; 5. Miesta holokaustu; 6. Nočné prehliadky; 7. Mystické miesta; 8. Miesta samovrážd; 9. Nelegálne miesta; 10. Miesta temnej politiky; 11. Miesta temného umenia
Schneider et al. (2021)	Podľa miesta návštevy	1. Prírodné katastrofy; 2. Revolúcie; 3. Bitky; 4. Komunistické väzenia; 5. Antropogénne katastrofy; 6. Zločiny; 7. Obete; 8. Genocída; 9. Zverstváž; 10. Paranormálne udalosti; 11. Legendy, mýty
Návrh našej typizácie		
Hrončeková Gregorová a Hronček (publikované v tejto štúdiu)	*Podľa typu temnej udalosti, resp. pôvodnej funkcie temného objektu	1. Katastrofický cestovný ruch (Disaster tourism); 2. Vojnový cestovný ruch (War/Battlefield tourism); 3. Cestovný ruch tragédií (Tragedy tourism); 4. Cestovný ruch prenasledovania (Persecution site tourism); 5. Genocídny cestovný ruch (Genocide/Atrocity tourism); 6. Cestovný ruch holokaustu (Holocaust tourism); 7. Smútočný cestovný ruch (Grief tourism); 8. Kriminálny cestovný ruch (Criminal tourism); 9. Väzenský cestovný ruch (Prison tourism); 10. Cintorínový cestovný ruch (Cemetery/Grave Tourism); 11. Paranormálny cestovný ruch (Paranormal/Ghost tourism); 12. Segregačný cestovný ruch (Segregation tourism); 13. Cestovný ruch požiarov (Fire tourism); 14. Cestovný ruch miest smrti (Death sites tourism); 15. Jadrový cestovný ruch (Nuclear tourism); 16. Zábavný imaginárny temný cestovný ruch (Fun imaginary tourism)

Zdroj: Spracované autormi na základe teoreticko-metodickej kritickej analýzy pôvodnej vedeckej literatúry a vlastného terénneho výskumu na území Slovenska

Seaton (1996) vychádzal z predpokladu, že temný cestovný ruch je behaviorálny fenomén určovaný motívom návštevníka a nie turistickou atrakciou alebo destínáciou. Aj pre Danna (1998) bola určujúcim prvkom jeho typizácie motivácia k náv-

števe temných miest, ktorú dopĺňajú druhy atrakcií a činnosti, ktoré je v nich možné vykonávať. Odlišný pohľad na typy temného cestovného ruchu ponúkala typizácia, ktorú publikoval R. Sharpley (2005), pričom vychádzal zo sily zážitku navštíveného miesta, respektíve jeho maximálnej negatívosti, čo vyjadril farebnou škálou. Navyše na rozdiel od iných autorov bral do úvahy aj dopyt a ponuku temného cestovného ruchu. Z nášho pohľadu veľmi zaujímavú typizáciu vytvoril Tarlow (2005), pričom bral do úvahy špecifické motívy a motiváciu návštevníkov. Samotný autor uvádza, že všetky ním vymedzené typy sú založené na štyroch základných emóciách, ktorými sú neistota, pokora, vďačnosť a nadradenosť.

Na nedostatky vo vymedzovaní jednotlivých typov temného cestovného ruchu poukázala na základe svojich výskumov R. Dunkley spolu so svojimi spolupracovníčkami (Dunkley et al., 2007). Jadrom je pre nich tanaturizmus, teda synonymum pre temný cestovný ruch, ktoré v sebe nenesie negatívne posolstvo. Kategórie okolo odkazujú na miesta smrti alebo tragédií, a zároveň sú veľmi rôznorodé, aby pokryli celú škálu temných javov súvisiacich s nešťastiami a katastrofami. Dôležité je tiež farebné spektrum, pričom tmavšia farba v blízkosti jadra predstavuje lokality spojené s psychologicky ťažšími a desivejšími zážitkami, zatiaľ čo na svetlejšej periférii sú miesta s psychologicky ľahšie stráviteľnou ponukou. Hranice jednotlivých kategórií sú naznačené prerušovanou čiarou, čo poukazuje na prelínanie jednotlivých typov (obr. 1).

Obrázok 1 Základný model siedmich typov temného cestovného ruchu vytvorený na základe pôvodnej funkcie objektov, lokalít a javov. Zdroj: Dunkley et al., 2007

Odlišný prístup k problematike predstavil S. Tanaš (2013), ktorý určil štyri typy viažuce sa na sakrálne motívy a štyri odkazujúce na tie profánne. V posledných

rokoch publikovali zásadnejšiu typizáciu temného cestovného ruchu S. N. Naik a P. B. Botre (2019), pričom vychádzali z členenia R. Dunkley a jej spolupracovníčok (Dunkley et al., 2007).

Naša typizácia vychádzala zo štúdia literatúry predstavenej v samotnom príspevku a z našich dlhoročných terénnych výskumov lokalít nachádzajúcich sa na Slovensku ale aj v Európe (napr. Francúzsko, Česko, Rakúsko, Litva). Vytvorili a identifikovali sme 16 typov temného cestovného ruchu, ktoré popisujeme v druhej časti štúdie.

3.4 Motívy účasti na temnom cestovnom ruchu

V posledných dvoch decéniách zahŕňa výskum temného cestovného ruchu týchto šesť hlavných výskumných oblastí resp. tém: definície, koncepty a typológie; etický rozmer návštevy temných pamiatok; politická a ideologická povaha temných pamiatok; dopyt po temných turistických lokalitách; manažment temných lokalít; metódy výskumu temného cestovného ruchu (Light, 2017).

Na základe štúdia obsahu prác týkajúcich sa temného cestovného ruchu môžeme konštatovať, že dominujú tie, ktoré sa zaoberajú terminológiou a definíciami (Zhang et al., 2016). V rámci oblasti skúmania charakteru dopytu po temných lokalitách sa výskum sústredil na štyri aspekty, sú nimi motivácia, skúsenosti temných turistov (dark tourists), vzťah medzi návštevou temných lokalít a pocitom identity a napokon nové prístupy k štúdiu „spotreby“ v rámci temného cestovného ruchu (Light, 2017).

Prác týkajúcich sa motivácie temných turistov bolo spočiatku pomenej. Mnohým navyše chýbal akýkoľvek empirický základ podporujúci závery autorov (Light, 2017). Avšak v posledných rokoch vznikli mnohé nové prípadové štúdie popisujúce návštevy koncentračných táborov alebo historických bojísk, ktoré empirické prístupy už obsahovali (Lennon a Foley, 2000; Miles, 2002).

Výskum odhalil, že turisti navštevujú temné turistické destinácie z rôznych dôvodov, príkladom je zvedavosť (Biran et al., 2011, 2014; Isaac a Cakmak, 2014), túžba po vzdelaní a poznávaní toho, čo sa na temnom mieste stalo (Kamber et al., 2016; Yan et al., 2016), záujem o históriu či smrť (Raine, 2013; Yankholmes a McKercher, 2015), alebo väzba na osobný a rodinný život, príp. rodinné dedičstvo (Mowatt a Chancellor, 2011; Le a Pearce, 2011). Na základe vyššie uvedeného môžeme teda konštatovať, že vo všeobecnosti v odborných prácach týkajúcich sa motivácie rezonujú štyri spoločné témy – temný zážitok, pútavá zábava, poznatky, a náhodný záujem (Lewis et al., 2022; Magano et al., 2022).

Práve tieto štyri aspekty motivácie podrobnejšie rozoberajú S. N. Naik a P. B. Botre (2019), ktorí uvádzajú, že byť temným turistom znamená:

- cítiť nadšenie z plánovania návštevy temnej destinácie ihneď potom, ako sa o nej temný turista dozvedel,
- chcieť skúmať temné lokality a získavať o nich ďalšie vedomosti,
- cítiť očarenie, vzrušenie, dobrodružstvo a nadšenie z navštívenej temnej destinácie,
- demonštrovať vlastnú zrelosť alebo dospelosť pri návšteve temnej destinácie,

- vzdať hold ľuďom, ktorí čelili následkom rôznych katastrof,
- mať ambíciu hľadať pravdu počas vlastného spoznávania destinácie,
- inštinktívne navštevovať temné lokality.

Naša kategorizácia motívov, ktoré vedú k návšteve miest spojených so smrťou, krutosťou či katastrofickými udalosťami v geografickom priestore Slovenska bola spracovaná na základe vlastných výskumov, ktoré vychádzali z prác H. Kotíkovej (2013) a K. Matlovičovej, R. Klamára a M. Miku (2015). Autori definovali týchto deväť hlavných motivačných kategórií:

- osobný vzťah (emocionálna spätosť) poznanie a blízkosť obetí,
- osobná pocta mŕtvym a trpiacim,
- náboženské a rituálne motívy,
- vzdelávacie a poznávacie motívy,
- túžba osobne zažiť miesto smrti (smrť), nešťastia, tragédie, ohrozenia – prežiť silný „negatívny“ zážitok,
- zvedavosť spoznania miesta smrti, tragédie,
- vedecké a bádateľské motívy,
- školské a študentské exkurzie,
- hra a zábava, trávenie voľného času – strašidelné hrady a zámky (nočné prehlíadky), domy hrôzy, zhášanie osvetlenia v hradných mučiarniach a väzeniach.

4 VÝSLEDKY

Na základe cieľa štúdie naše výsledky prinášajú databázu existujúcich, navštevovaných (či už v rámci muzeálnych inštitúcií, alebo individuálne) a potenciálnych miest temného cestovného ruchu na Slovensku. Databáza je štruktúrovaná podľa nami vytvorených 16 typov. V druhej časti výsledkov uvádzame fundamentálnu charakteristiku troch vybraných najvýznamnejších múzeí na Slovensku, vrátane ich návštevnosti za ostatných 5 rokov. Predmetom analýz bolo Múzeum holokaustu v Seredi, Múzeum slovenského národného povstania v Banskej Bystrici a Vojenské historické múzeum – Múzejné oddelenie Svidník.

4.1 Lokality temného cestovného ruchu na Slovensku

Na základe teoreticko-metodických kritických analýz citovanej pôvodnej vedeckej literatúry a desaťročného terénneho výskumu v geografickom priestore Slovenska sme spracovali základné typy členenia temného cestovného ruchu podľa originálnej (pôvodnej) funkcie objektu, respektíve prírodného a antropogénneho javu odohrávajúceho sa na jednotlivých lokalitách. Taktiež uvádzame najvýznamnejšie príklady (či už reálne využívané pre temný cestovný ruch, alebo ako potenciálne príklady), ktoré sme identifikovali a lokalizovali na našom území.

Pri *katastrofickom cestovnom ruchu* (Disaster tourism) sa turista zaujíma o miesta prírodných, resp. antropogénnych katastrof. Zvyčajne ide o zabudnuté, širokej verejnosti málo známe miesta, ktoré sú postupne objavované.

Na území Slovenska sú to napr. miesta katastrofálnej povodne – najväčšej známej prírodnej katastrofy v novovekých dejinách nášho územia v auguste 1813, ktorá mala takmer 300 obetí a dnes ju pripomínajú povodňové značky napr. v B. Bystrici, Trenčíne, Dolnej Lehote, Smolníku. Okrem povodní môžeme do tohto typu zaradiť aj lavínové nešťastia (napr. Krížna vo Veľkej Fatre, Žiarska hľa v Nízkych Tatrách, Kubínska hoľa v Oravskej Magure) alebo vznik prepadlísk (prepadlisko Šturec, okolie Prievidze, Handlovej).

Vojnový cestovný ruch (War/Battlefield tourism) smeruje na miesta spojené s bývalými (historickými) vojenskými konfliktami, resp. bojmi. Návšteva miest vojenských stretov či konfliktov je dôležitá a často využívaná z edukačného hľadiska na exkurzie žiakov a študentov. Pri tejto vekovej skupine návštevníkov je dôležitá verifikácia historických faktov a dôvodov, prečo došlo k vojenskému stretu práve na danom mieste.

Zaradujeme sem návštevu bojísk, vojenských cintorínov a pamätníkov. Na území Slovenska môžeme rozdeliť návštevu bojísk na historické bojiská (stredoveké a ranonovoveké) a bojiská 1. a 2. svetovej vojny. Najznámejšie historické bojiská sú pri Rozhanovciach, Lučenci či Trenčíne. Medzi najnavštevovanejšie bojiská z 2. svetovej vojny patria napr. Dukla, Strečnianska úžina či okolie Levíc (Starý Tekov).

Ďalšou súčasťou vojenského temného cestovného ruchu je návšteva vojenských pamätníkov. Najčastejšie navštevované sú tie z obdobia 2. svetovej vojny, ale na našom území máme aj množstvo pamätníkov z 1. svetovej vojny a tiež aj zo starších bojových konfliktov (napr. z revolúcie 1848). Najznámejšie pamätníky na 2. svetovú vojnu (často spojené s cintorínmi) a SNP sú Slavín v Bratislave, pamätník SNP v Banskej Bystrici, pamätníky vo Zvolene, v Badíne, v Kremničke, v Nemeckej, na Krpáčove pri Dolnej Lehote, v Liptovskej Lúžnej, na Jankovom vršku pri Uhrovci, v Martine Priekepe, pamätník francúzskym partizánom v Strečnianskej úžine, pamätníky Háj Nicovó v Liptovskom Mikuláši, Košice – Dargov, Svidník, Dukla a desiatky ďalších.

Najznámejšie pamätníky revolúcie 1848 sa nachádzajú v obci Poriadie (okres Myjava) na kopanici u Klasovitých, v Brezovej pod Bradlom, v obci Vrbovce, v miestnej časti Šance a na inde.

Vo Veľkých Vozokanoch pri Zlatých Moravciach stojí pamätník pripomínajúci protiturecké boje v roku 1652 a v Haniske pri Prešove vystavali mohutný až 20 m vysoký pamätník Východoslovenského roľníckeho povstania.

Temný cestovný ruch označovaný ako cestovný ruch tragédií (Tragedy tourism) privádza turistov na miesta veľkých nešťastí, ktoré sa odohrali nielen vo vojnových rokoch, ale aj v čase mieru pri dopravných – leteckých katastrofách alebo pri smrteľných pracovných úrazoch.

Medzi najväčšie tragédie v našej novodobej histórii patria vypálené obce počas bojov v SNP a pri oslobodzovaní územia Slovenska. V súčasnosti, od roku 2019, je v zozname vypálených miest a obcí Ministerstva obrany SR až 111 sídel (Ministerstvo obrany SR, 2023). Za najznámejšie verejnosť považuje Bacúch, Baláže, Čičmany, Čierny Balog, Dargov, Hanušovce nad Topľou, Jasenie, Kalište, Klak, Klenovec, Kremnica, Kunerad, Kvačany, Liptovská Lúžna, Liptovská Osada, Lom nad Rimavicou, Lučatín, Makov, Malá Domaša, Martin – časť Priekopa, Necpaly (okres Martin), Oravský Biely Potok, Ostrý Grúň, Pohronský Bukovec, Priechod, Sečovce, Sklabinský Podzámok, Skýcov, Telgárt, Tokajík, Turček, Turecká, Uhrovec, Víglaš, Vinné, Vlkolínec, Vyšná Sitnica, Zemplínska Teplica, Zlatá Baňa, Zlatníky a ďalšie.

Od 20. storočia patria medzi lokality tragediálneho temného cestovného ruchu miesta leteckých katastrof. Pravdepodobne najznámejším je letecké nešťastie, pri ktorom zahynul M. R. Štefánik so svojou trojčlennou posádkou. Na mieste tragédie bol v roku 1923 vybudovaný pamätník v tvare pyramídy, ktorá je obkolesená zemným valom a po jeho obvode sú vysadené lipy. Najväčšie letecké nešťastia na Slovensku sa odohrali 24. novembra 1966 v Malých Karpatoch a 28. júla 1976 v Bratislave. Letecká katastrofa vojakov vracajúcich sa z misie, ktorá sa odohrala 19. januára 2006 pri severomaďarskej obci Hejce, sa tiež stala častým miestom návštev obyvateľov i návštevníkov Slovenska.

Slovensko bolo stáročia banskou krajinou a v baniach sa stávalo aj množstvo úrazov. Pamätník obetiam banských nešťastí na hornej Nitre bol vybudovaný v Handlovej v roku 1997 a obetiam v Juhoslovenskej hnedouhoľnej panve vo Veľkom Krtíši v roku 2010. Pamätník obetiam výstavby železnice Banská Bystrica – Dolná Štubňa sa nachádza v Dolnom Harmanci a bol odhalený v decembri 1940 (Burkovská, 2005).

Temný cestovný ruch smerujúci na miesta prenasledovania (Persecution site tourism) predstavuje najzaujímavejšie lokality na príklade starých židovských komunit, ktoré sa na Slovensku nachádzali vo všetkých väčších mestách označované aj ako geto či židovské mesto. Práve tieto miesta predstavovali v období Slovenského štátu lokality, kde smerovali najsilnejšie prúdy prenasledovania a represálií a skončili sa vystaňovaním židovského obyvateľstva. V súčasnosti sú znova objavované turistami predovšetkým v Bratislave, ale aj v Bardejove, Sabinove, Košiciach, Prešove, Trnave a pod.

Bratislavské židovské mesto sa od stredoveku nachádzalo priamo v podhradí a patrilo medzi významné centrá kultúrneho, obchodného a spoločenského života. Zachovali sa z neho len niektoré pamiatky. Na Heydukovej ulici č. 11 stojí posledná synagóga v Bratislave postavená v rokoch 1923 – 1926. Na jej prvom poschodí sídli Židovské komunitné múzeum, v ktorom je nainštalovaná stála expozícia Židia v Bratislave a ich dedičstvo. Významnou z tohto pohľadu je Nedbalova ulica, kde sa od prelomu 13. a 14. storočia nachádzalo staré stredoveké židovské geto. Židov-

ská ulica v minulosti známa ako Judengasse bola v roku 1913 zničená požiarom a potom chátrala. Väčšina z nej, tak ako aj v prípade židovského mesta spolu s hlavnou synagógou, bola zbúraná v 60. rokoch 20. storočia pri výstavbe Mosta SNP. Zaujímavou pamiatkou na židovské mesto sú aj pozostatky ortodoxného židovského cintorína na svahu nad Dunajom na Žižkovej ulici (Hradská, 2017). Na Židovskej ulici č. 17 sa v neskororenesančnej Zsigrayovej kúrii nachádza stála expozícia Múzea židovskej kultúry, ktorá je súčasťou Slovenského národného múzea (SNM). K pamiatkam židovskej kultúry v Bratislave patrí aj Pamätník Chajima Sofera, ktorý je v podstate špecifickou stavbou vybudovanou nad pohrebiskom významných rabinov a učencov na Nábřeží arm. gen. Ludvíka Svobodu.

V Bardejove sa zachoval komplex židovského suburbia. Jedná sa o súbor židovských rituálnych stavieb pozostávajúcich zo Starej synagógy (postavená v roku 1836), domu zhromaždenia (bet hamidraš), rituálneho kúpeľa (mikve), expanznej veže a kotolne. Stavby sa nachádzajú za hradbami mesta a od roku 2000 sú spolu s historickým jadrom Bardejova zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO (Švantnerová, 2006).

Genocídny cestovný ruch a cestovný ruch holokaustu (Genocide/Atrocities tourism and Holocaust tourism) súvisia s historickými udalosťami, ktoré sú na území Slovenska spojené s holokaustom a represáliami spôsobenými politickou mašínou Slovenského štátu. Ide o hromadné deportácie ľudí do koncentračných (príp. pracovných) táborov a na miesta hromadných popráv. Zo staršieho obdobia môžu mať tento charakter napríklad miesta stredovekých popráv, ako boli Šibeničné vŕšky pri mestách s hrdelným právom, resp. právom meča (napr. Bratislava, Trnava, Krupina, B. Bystrica, Košice, Bardejov a mnohé ďalšie).

Zaujímavou udalosťou tohto charakteru je dnes už legendami opradená poprava J. Jánošíka dňa 17. marca 1713 v Liptovskom Mikuláši. Podľa rozsudku mal byť obesený za rebro na ľavom boku na mikulášskom popraviske Šibeničky (Bielik, 2014). Pôvodné popraviske pripomína pamätník, ktorého dominantou je takmer štvormetrová replika šibenice s imaginárnym portrétom Jánošíka.

Rovnako známe sú aj popravy z obdobia 2. svetovej vojny. V Kremničke na mieste najväčšieho masového hrobu na Slovensku bol v roku 1949 postavený pamätník obetiam fašizmu, ktorý v roku 1963 vyhlásili za národnú kultúrnu pamiatku. Veľké masové hroby boli po 2. svetovej vojne exhumované v lokalite Brezina pri Trenčíne, na strednom Slovensku v Dolnom Turčeku a na východe v Tokajíku. V Nemeckej, v priestoroch bývalej vápenky, bol vystavaný pamätník v podobe repliky vápennej pece, v ktorom sa nachádza muzeálna miestnosť pod správou múzea SNP v Banskej Bystrici (Kultúrna pamiatka Pamätník Nemecká, 2023).

Medzi najdôležitejšie destinácie temného cestovného ruchu na Slovensku patria bývalé koncentračné tábory, v ktorých sa židovské rodiny sústreďovali pred ich transportom do likvidačných táborov na okupovaných územiach Nemeckou ríšou, v Poľsku a v Čechách. Pomerne krátku existenciu mali sústreďovacie za-

riadenia v Bratislave, v Žiline a v Poprade. Po celú dobu Slovenského štátu fungovali pracovné tábory v Seredi, Novákoch a vo Vyhniach.

Okrem sústreďovacích a koncentračných táborov boli v tomto období na Slovensku zriadené aj internačné pracovné tábory pre Židov a Rómov, prípadne pre iné protištátne živly. Mali dočasný, krátkodobý charakter, boli často presúvané k významným stavbám, kde bolo treba robotníkov. Nachádzali sa napríklad v Moste na Ostrove (dnes Most pri Bratislave), Zohore, Svätom Jure, Devínskej Novej Vsi, Nitre, Dubnici nad Váhom, Trenčíne, Jarabej, Očovej, Kral'ovanoch, Žiline, Ústí nad Oravou, Revúcej, Strážskom, v Kapušanoch, Nižnom Hrabovci, Lipníkoch, Hanušovciach nad Topľou, Bystrom nad Topľou, v Strážskom a v mnohých ďalších lokalitách. Do konca roka 1941 vzniklo na Slovensku približne 80 riadnych a 65 dočasných internačných pracovných táborov (Danko, 2010).

Ďalším zaujímavým typom temného cestovného ruchu je *smútočný cestovný ruch* (Grief tourism) spojený s návštevou spomienkových smútočných podujatí, ktoré majú často masový charakter.

Na Slovensku sa každoročne 29. augusta konajú celoslovenské oslavy SNP v Banskej Bystrici pri pamätníku SNP. Zúčastňujú sa ich nielen slovenskí najvyšší štátni a vojenský predstavitelia, ale aj zahraniční hostia (Múzeum Slovenského národného povstania, 2023a).

Podobného charakteru, ale v menšom rozsahu, sú oslavy oslobodenia Slovenska a ukončenia 2. svetovej vojny, ktoré sa každoročne konajú 8. mája pri pamätníku hrdinov Sovietskej armády na bratislavskom Slavíne.

Tradičiou sa už stali aj spomienkové oslavy pri pamätníku Brána Slobody pod hradom Devín, na sútoku riek Moravy a Dunaja. Pamätník bol slávnostne odhalený 17. novembra 2005 v Deň boja za slobodu a demokraciu z iniciatívy Ústavu pamäti národa a Konfederácie politických väzňov Slovenska (Ústav pamäti národa, 2023).

Osobitným typom temného cestovného ruchu je *kriminálny cestovný ruch* (Criminal tourism), v rámci ktorého návštevníci smerujú na miesta zločinov, atentátov a vražd, či už významných osobností politického, kultúrneho a spoločenského života, prípadne na miesta hromadných vražd (mafianskych popráv).

Na území Slovenska sa po roku 1990 stalo niekoľko mediálne známych úmyselných zabití. Prvou verejnosti dostatočne známou hromadnou vraždou bolo usmrtenie piatich dozorcov vo väzení v Leopoldove počas vzbury a úteku 7 väzňov 23. novembra 1991.

Avšak najpočetnejšia hromadná vražda sa stala 25. marca 1999 reštaurácii Fontána v centre Dunajskej Stredy, kde boli zastrelení desiaty členovia mafianskeho gangu Pápayovcov.

Po týchto mafianskych praktikách v 90. rokoch verejnosťou viac otriasla vraž-

da študenta Daniela Tupého, ktorého zavraždili 4. novembra 2005 vo večerných hodinách v parku na Tyršovom nábreží v Bratislave. Miesto vraždy novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny Kušnírovej 21. februára 2018 sa stalo novým cieľom temného cestovného ruchu. Vražda sa odohrala v ich rodinnom dome p. č. 558 na Brezovej ulici vo Veľkej Mači v okrese Galanta.

Väzenský cestovný ruch (Prison tourism) na Slovensku zahŕňa návštevu historických väzení, mučiarní a hladomorní, ale i novovekých väzníc.

Mučiarne či hladomorne môžu turisti navštíviť napr. na hradoch Trenčín, Čachtice, na Oravskom hrade, hrade Strečno, Likava, Slovenská Lupča, Divín, Krásna Hôrka, na Spišskom a Lubovnianskom hrade a na mnohých ďalších. Expozície mučiarní, respektíve hladomorní vznikajú vďaka záujmu návštevníkov v pivničných priestoroch hradov v posledných niekoľkých rokoch. Nové expozície sú napr. na hrade Strečno, Čachtice, na Oravskom hrade či na Divíne.

Zaujímavosťou je väzenie vo veži na hrade Stará Lubovňa, kde bol väznený známy šľachtic, vojak, dobrodruh, cestovateľ a diplomat, rodák z Vrbového Mórica Beňovský (1746 – 1786).

V kaštieli Vranovo v Palúdzke, ktorá je dnes súčasťou Liptovského Mikuláša, bol údajne väznený Jánošík, ale tento fakt nebol historicky doposiaľ potvrdený. Napriek tomu bol kaštieľ v 70. rokoch 20. storočia zrekonštruovaný a prispôbený účelom Múzea Janka Kráľa – mestského múzea v Liptovskom Mikuláši, ktoré v ňom nainštalovalo stálu expozíciu: „Jánošíkovské tradície v Liptove a na Slovensku“. Jej súčasťou bolo aj Jánošíkove väzenie.

Múzeum bolo zrušené v roku 1997, kedy bol objekt v reštitúcii vrátený pôvodným majiteľom a verejnosti je neprístupný. V súčasnosti sa expozícia „Jánošíkovej mučiarnie“ nachádza v pivničných priestoroch Múzea Janka kráľa na námestí v Liptovskom Mikuláši (Múzeum Janka Kráľa, 2023).

Najstaršia mestská väznica, nazývaná aj Miklušova, sa nachádza v Košiciach. Väzenie v nej fungovalo od začiatku 17. storočia do roku 1911. V súčasnosti v nej vystavuje svoje exponáty Východoslovenské múzeum. Avšak najstaršia nepretržite fungujúca sa nachádza v Ilave. Vznikla prebudovaním stredovekého hradu, ktorý bol postavený na prelome 11. – 12. storočia na ľavostrannej terase Váhu. Strážil dôležitý brod cez rieku na križovatke významných diaľkových ciest (Križanová a Puškárová, 1990). V roku 1889 boli objekty bývalého hradu výrazne rozšírené výstavbou novej rozsiahlej budovy a transformovali sa na väznicu, ktorá nepretržite slúži svojmu účelu až do súčasnosti. Jej celková kapacita je 860 osôb, z toho 180 miest je určených pre obvinených a 680 miest pre odsúdených (Zbor väzenskej a justičnej stráže SR, 2023a).

Protiturecká pevnosť v Leopoldove bola postavená v roku 1669 v renesančnom slohu podľa najnovších vojenských fortifikačných technológií tej doby. Pevnosť pôvodne obohnaná vodnou priekopou má hviezdicový tvar so šiestimi do kruhu umiestnenými päťcípimi bastiónmi (Orosová et al., 2015). Po strate svojho

vojenského významu bola v polovici 19. storočia prebudovaná a podobne ako Ila-va začala od roku 1856 slúžiť ako väzenie a tomuto účelu slúži bez prerušenia až do súčasnosti (Zbor väzenskej a justičnej stráže SR, 2023b). V priestoroch Leopoldovskej väznice, presnejšie v budove Archívu Zboru väzenskej a justičnej stráže SR bola v roku 1997 zriadená v troch miestnostiach stála Expozícia histórie väznenstva na Slovensku.

Cintorínový cestovný ruch (Cemetery/Grave Tourism) zahŕňa návštevu cintorínov, hrobiek, mauzóleí, krypt, katakomb či kostníc. V tomto smere je celonárodným fenoménom návšteva cintorínov 2. novembra (respektíve v okolí tohto dátumu) v deň Pamiatky zosnulých, „na dušičky“. Sviatok má korene v 10. storočí, keď túto spomienku prvýkrát zaviedol svätý opát Odilo z Cluny vo Francúzsku roku 998. Vplyvom misií mníchov z Cluny sa spomienka pomerne rýchlo v priebehu 11. storočia šírila po celej kresťanskej Európe.

Najväčším cintorínom na Slovensku je Verejný cintorín v Košiciach v časti Juh s rozlohou viac ako 32 hektárov a takmer s 32 tisícami hrobov. Často je navštevovaný, predovšetkým školskými exkurziami, Národný cintorín v Martine, ktorý získal tento štatút v roku 1967. Nachádza sa tu cca 300 hrobov najvýznamnejších osobností kultúrneho, spoločenského, vedeckého, národného a politického života slovenského národa.

Na Slovensku má osobitnú podobu návšteva vojenských cintorínov z obdobia 1. a 2. svetovej vojny. Cintoríny z obdobia 1. svetovej vojny sa zachovali prevažne na severovýchodnom Slovensku v okresoch Medzilaborce, Bardejov, Humenné a Svidník, pričom najväčšie sa nachádzajú v Čabalovciach, Osadnom, Krásnom Brode, Stropkove, Stakčíne, Mlynarovciach a Humennom (Kónya a Bonusiak, 2020).

Na Slovensku sa nachádza 22 vojenských cintorínov z 2. svetovej vojny, na ktorých je spolu pochovaných okolo 93 000 obetí z radov Sovietskej – Červenej armády, Rumunskej a Nemeckej armády, ako aj Československého armádneho zboru. Cintoríny Červenej armády sú vo Zvolene (viac ako 17 000 obetí), Michalovciach (viac ako 17 000), Svidníku (viac ako 9 000), Bratislave na Slavíne (asi 6 500), v Košiciach (3 000), Žiline (1 790), Štúrove (834), Trebišove (286) a Humennom (231). Cintoríny Kráľovskej rumunskej armády sú vo Zvolene, kde je pochovaných okolo 10 500 vojakov, v Starej Turej (142 vojakov) a v Trenčianskej Teplej, kde sa nachádza asi 15 obetí (Anonym, 2014).

Nemecká armáda má u nás 6 centrálnych cintorínov, pričom najväčší je vo Važci, kde je pochovaných okolo 6500 padlých vojakov, potom v Hunkovciach (1 918), Prešove (1 446), Zborove (1 364), Bratislave (800) a v Humennom (196) (Anonym, 2014).

Najväčšou a pravdepodobne aj najznámejšou hrobkou na území Slovenska je mohyla M. R. Štefánika na vrchu Bradlo (543 m n. m.) ležiacom medzi Brezovou pod Bradlom a jeho rodnou obcou Košariská. Základný kameň hrobky bol polože-

ný v roku 1924 a slávnostne ju odhalili 23. septembra 1928 pri príležitosti desiateho výročia vzniku Československej republiky (Lacika, 2013).

Ďalšími stavbami, ktorých návštevu môžeme zaradiť do cintorínového cestovného ruchu, sú mauzóleá. Mauzóleum Andrássyovcov v Krásnohorskom Podhradí dal postaviť v rokoch 1903 – 1904 gróf Dionýz Andrássy pre seba a svoju manželku Františku. Predstavuje ojedinelú pamiatku secesného charakteru. V parku trebišovského zámku sa nachádza mauzóleum grófa Júliusa Andrássyho postavené v roku 1893, mauzóleum Chotekovcov dokončili v roku 1895 v parku kaštieľa v Dolnej Krupej a známa hrobka grófa Jána Pálffyho sa nachádza v suteréne Bojnického zámku.

V Ružomberku bolo postavené mauzóleum Andreja Hlinku, ktoré je v súčasnosti veľmi navštevované predovšetkým školskými exkurziami. Lokalizované je v centre mesta, priamo pod farským Kostolom sv. Ondreja. Pozostáva z kaplnky a samotnej hrobky, kde je umiestnená originálna rakva s bustou A. Hlinku.

Rozsiahle krypty sú najmä pod kláštornými komplexami, napr. v Hronskom Beňadiku a Jasove. Ďalšie sa nachádzajú v podzemí katedrálnych kostolov, napr. v Katedrále sv. Martina v Bratislave, v Katedrále sv. Františka Xaverského v Banskej Bystrici, v Katedrále sv. Jána Krstiteľa v Prešove atď. Najväčšia krypta na Slovensku je pod farským Kostolom všetkých svätých v Ilave.

Návštevy katakomb zaraďujeme taktiež k cintorínovému cestovnému ruchu. Na Slovensku sú katakomby malé, vybudované pod cirkevnými stavbami. Sprístupnené sú napr. v mestách ako Trnava, Žilina či Košice.

Osobitnými lokalitami návštev v rámci temného cestovného ruchu sú kostnice, kde je možné vidieť doposiaľ zachované a vystavené ľudské lebky a kosti. Stredoveké karnery sa zachovali v Trnave pri Bazilike sv. Mikuláša, tiež v Kremnici a v Banskej Štiavnici.

Najmladšia a najväčšia kostnica sa nachádza pod oltárnou časťou pravoslávneho chrámu Vznesenia Hospodinovho v Osadnom (okres Snina). Tu boli v 30. rokoch 20. storočia umiestnené kostrové pozostatky 1025 vojakov padlých v I. svetovej vojne v tomto regióne.

Paranormálny cestovný ruch alebo cestovný ruch duchov (Paranormal/ghost tourism) zahŕňa návštevy miest duchov, miest legiend a mýtov a tiež miesta s výskytom paranormálnych javov, resp. kde straší. Takýmto legendami sú na Slovensku opradené hrady (napr. Čachtický, Branč, Sitniansky, Bojnický), zámky, kaštiele a mnohé historické budovy (napr. Katov dom v Trenčíne).

Najznámejšia je legenda o levočskej Bielej pani v Levoči, či mýty o „krvavej“ grófke Alžbete Báthory. Medzi paranormálne miesta, ktoré lákajú stále viac temných turistov, patrí aj pohorie Tribeč, označované aj slovenský Bermudský trojuholník, kde bolo údajne od 19. storočia zdokumentovaných až 21 nevysvetlených zmiznutí ľudí. Táto záhada oslovila aj slovenských filmárov, ktorí o tomto fenoméne natočili mysteriózny film Trhlina.

Segregačný cestovný ruch (Segregation tourism) predstavuje návštevu rómskych osád, či už cielenú alebo nepriamu, respektíve ako nevyhnutný produkt cestovného ruchu, keďže mnohé z rómskych osád ležia na turistických trasách pri vstupe do chránených území, pri rôznych prírodných a technických chránených objektoch najmä po historických baniach a hutníckych zariadeniach. Pre cestovný ruch sú „negatívne“ známe príklady z Krásnohorského Podhradia, zo Žehry, z Letanovského mlynu a mnohé ďalšie predovšetkým na Spiši a Gemeri.

Cestovný ruch požiarov (Fire tourism) je spojený s návštevou lokalít, kde „vyčíňal“ oheň. Na Slovensku sme mali v posledných rokoch niekoľko udalostí, miesta ktorých sa rýchlo stali atraktívnymi pre návštevy.

Najznámejšie a najnavštevovanejšie je zhorenisko po požari na Námestí Svätej Trojice v Banskej Štiavnici z 18. marca 2023. Poškodených bolo 5 pamiatkovo chránených objektov priamo na námestí, pričom najcennejšie boli Fritzovský dom a Bergericht pod správou Slovenského banského múzea, Pišlov (Pischlov) dom známy ako Banka lásky a Sitnajovský (Szitnyayovský) dom. Návšteva hradu Krásna hôrka je tiež spojená aj s požiarom, ktorý vypukol 10. marca 2012.

Pietnym miestom sa už stáva aj návšteva veľkého požiaru 11 poschodového bytového domu na Mukačevskej ulici 7 v Prešove, ktorý vypukol 6. decembra 2019.

Zo staršej histórie Slovenska je známy napr. požiar Bratislavského hradu 28. mája 1811, ktorý budovu takmer úplne zruinoval a tá následne chátrala až do druhej polovice 20. storočia, kedy bola zrekonštruovaná.

K cestovnému ruchu spojenému s požiarimi by sme mohli zaradiť aj návštevu vypálených obcí počas 2. svetovej vojny, čo sme spracovali vyššie.

Zaujímavým typom je aj *cestovný ruch smerujúci na miesta smrti* (Death sites tourism). Sú spojené s dopravnými nehodami (letecké nehody sme spracovali vyššie), samovraždami a inými nešťastiami. Miesta dopravných, predovšetkým hromadných dopravných nehôd sú navštevované nielen pozostalými.

Na Slovensku je známa napr. nehoda autobusu v Úhornej z 3. augusta 2003, ktorá si vyžiadala jedenásť obetí. Alebo zrážka autobusu a vlaku v Polomke, kde zomrelo 12 cestujúcich, najmä lyžiarov.

Navštevovanými sú aj miesta samovrážd známych osobností, napríklad spevák J. Schelingera, ktorý skočil zo Starého mosta v Bratislave do Dunaja 13. apríla 1981.

Jadrový cestovný ruch (Nuclear tourism) sa vo svete prioritne zameriava na pozorovanie miest, ktoré postihla nukleárna katastrofa – havária jadrovej elektrárne. Na Slovensku sme doposiaľ nemali takúto situáciu, ale možno sem zaradiť návštevu prevádzkovaných jadrových elektrární v Jaslovských Bohuniach a Mochovciach.

Zábavný imaginárny temný cestovný ruch (Fun imaginary dark tourism) je zameraný na predstavovanie imaginárnych príbehov súvisiacich so smrťou, zvyčajne

neautentických (napr. Haloweenske noci čertov na hradoch, nočné prehliadky hradov so strašidlami, rôzne panoptiká smrti). Turisti sú lákaní kvôli emóciám prežívaným prostredníctvom zábavy. Hraným príbehom tu môže byť smrť vnímaná bez vysokej hladiny adrenalínu, napríklad hrané veľkonočné príbehy ukrižovania Krista (Prešov).

4.2 Analýza najvýznamnejších muzeálnych objektov temného cestovného ruchu na Slovensku

Múzeum holokaustu v Seredi je najmladším a zároveň najtypickejším múzeom, ktoré predstavuje problematiku temného cestovného ruchu na Slovensku. Je súčasťou Slovenského národného múzea, resp. Múzea židovskej kultúry v Bratislave ako vysunutá expozícia.

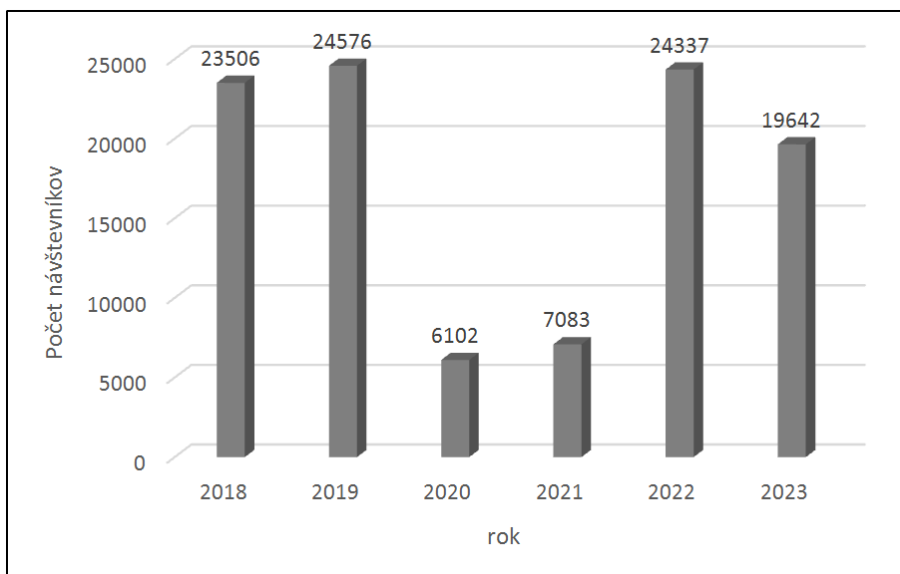
Vzniklo prestavbou a adaptáciou autentických priestorov bývalého pracovného a koncentračného tábora v Seredi. Pôvodné budovy boli v roku 2009 vyhlásené za Národnú kultúrnu pamiatku a súčasné Múzeum holokaustu bolo pre verejnosť otvorené 26. januára 2016 (Beránek, 2017). Expozície sú umiestnené v zrekonštruovaných barakoch (obr. 2, 3). V prvom si môže návštevník prezrieť problematiku protižidovskej propagandy, perzekúcií a prenasledovania Židov na území Slovenska od vyhlásenia autonómie v marci 1938 do konca 2. svetovej vojny v máji 1945. Prehliadka pokračuje do druhého baru, kde sú sprístupnené informácie o nezachovaných koncentračných táborech na Slovensku (Nováky a Vyhne), o zhromažďovacích a internačných pracovných táborech (tieto sme spracovali vyššie v rámci genocídneho cestovného ruchu). Expozícia tu približuje aj hromadné popravy v Nemeckej a Kremničke. Súčasťou tohto baru je aj multimediálna miestnosť, kde sa automaticky nepretržite v slučke čítajú mená deportovaných zo Slovenska do koncentračných táborov. V tretej budove je prostredníctvom 3D inštalácií demonštrovaný život, ale predovšetkým práca v tábore. Tiež je tu ozrejmene jeho prebudovanie z pracovného na koncentračný tábor. Vo štvrtom objekte sú prezentované protizidovské zákony, osobné predmety a listiny internovaných. V tejto časti sú návštevníkom predstavené aj hlavné koncentračné a vyhladzovacie tábory, do ktorých boli Židia zo Serede (Slovenska) deportovaní. V závere expozície je galéria tých, ktorí sa podieľali na záchrane Židov a bolo im udelené vyznamenanie „Spravodlivý medzi národmi“.

Posledný objekt je prebudovaný na prednáškové a spoločenské priestory. Slúži na vzdelávacie účely, vedecké konferencie, semináre, workshopy, putovné a dočasné výstavy, kultúrne podujatia a diskusie s prežívšimi.

Na základe podkladov z archívu Múzea holokaustu v Seredi vieme zrekonštruovať početnosť návštevníkov (graf 1). V prvom roku prevádzky (v roku 2016) si areál pozrelo 92 099 turistov, z toho bolo 55 511 študentov a žiakov. Už vtedy bolo v múzeu realizovaných 1293 prednášok. Návštevnosť sa za posledných 6 rokov, t. j. od roku 2018, ustálila približne na 25 000 návštevníkov ročne. Výrazne negatívne ju ovplyvnila pandémia COVID, kedy v rokoch 2020 a 2021 klesla takmer na štvrtinu. Po odznení pandémie sa opäť dostala na pôvodné čísla, keď v roku 2022 navštívilo múzeum 24 337 návštevníkov a v roku 2023 (do konca októbra) to bolo 19 642 návštevníkov.

Obrázok 2, 3 Interiér expozície Múzea holokaustu v Sereďi. Foto: autori

Graf 1 Vývoj počtu návštevníkov Múzea holokaustu v Sereďi. Zdroj: Archív Múzea holokaustu v Sereďi

Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici vzniklo pri príležitosti 10. výročia SNP 8. mája 1955. Spočiatku sídlilo na námestí SNP v historickej budove radnice. Už do konca roka 1955 muzeálnu expozíciu navštívilo viac ako 7 000 osôb.

Návrh novej samotej budovy pamätníka a múzea SNP (obr. 4, 5) pripravoval od roku 1959 architekt Dušan Kuzma. Výstavba komplexu prebehla v rokoch 1966 až 1969. Pre vytvorenie stavebného priestoru na hronskej terase pri Mäsiarskej bašte musela byť asanovaná časť Kapitulskej a celá Nová a Mäsiarska ulica. Budova pred-

stavuje architektonicky zaujímavú a na svoju dobu nekonvenčnú a imponantnú stavbu. Bola v nej nainštalovaná rozsiahla expozícia pripomínajúca SNP, oslobodzovacie boje na Slovensku, nemecké represálie a pod. Jej súčasťou sú vzdelávacie miestnosti a kinosála (Múzeum Slovenského národného povstania, 2023b).

Obrázok 4, 5 Pamätník SNP v Banskej Bystrici. Foto: autori

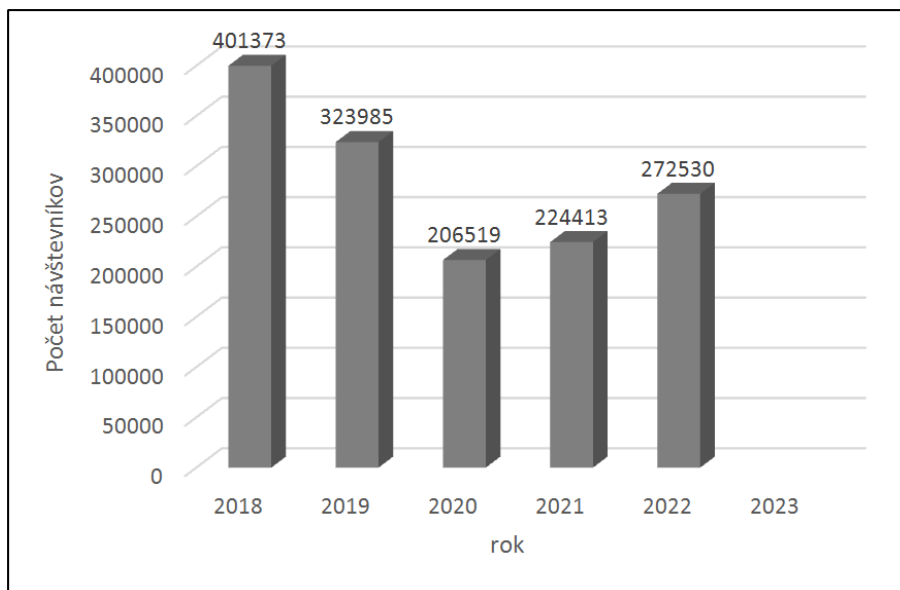
Pri príležitosti 60. výročia SNP bola 27. augusta 2004 verejnosti sprístupnená súčasná expozícia pod názvom Slovensko v protifašistickom hnutí odporu Európy v rokoch 1939 – 1945. Ide o modernú výstavu s množstvom interaktívnych prvkov, s využitím plazmových obrazoviek a modernej premietacej techniky, jednotlivé jej časti ideálne využívajú vnútorný netradičný tvar budovy. Celá expozícia je rozdelená do 13 tematických celkov, pričom ústrednou témou je protifašistický odboj a jeho vyústenie do SNP ako súčasť európskej antifašistickej koalície v rokoch 2. svetovej vojny. Tieto udalosti sú vsadené do vtedajšieho európskeho dejinného a priestorového diania.

Výstava zachytáva historický vývoj, najmä negatívne dôsledky, nielen počas 2. svetovej vojny a oslobodzovania územia Slovenska, ale aj bezprostredne po skončení vojny. Prvýkrát je v múzeu spracovaná problematika prenasledovania Židov a holokaustu celkovo. Novou témou je i ľudácke hnutie počas existencie Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945 (Múzeum Slovenského národného povstania, 2023c).

Podľa archívnych záznamov Múzea slovenského národného povstania predstavovala návštevnosť v roku 2017 až 348 511 osôb, v roku 2018 to bolo 401 373 a v roku 2019 poklesla na 323 985 návštevníkov. V kovidovom období nastal výrazný pokles návštevníkov. Po skončení pandémie začala návštevnosť postupne opäť narastať a v roku 2022 predstavovala už 272 530 osôb. Veľmi podobné čísla predpandemického charakteru dosiahla za prvých 9 mesiacov roku 2023 (graf 2).

Pôvodné Dukelské múzeum vzniklo v roku 1965 (obr. 6, 7). V súčasnosti *Múzejné oddelenie Svidník* patrí organizačne do Vojenského historického múzea so sídlom v Piešťanoch. Expozičné priestory oddelenia boli slávnostne sprístupnené 4. októbra 1969, pri príležitosti 25. výročia osláv Karpatsko-duklianskej operácie.

Hlavná budova sprístupňuje celé Dukelské bojisko. Múzejné oddelenie vo Svidníku sa špecializuje na dokumentáciu vojenských dejín na území Slovenska od 1. svetovej vojny do konca 2. svetovej vojny s dôrazom na priebeh Karpatsko-duklianskej operácie, partizánske hnutie a oslobodzovanie územia Slovenska v rokoch 1944 – 1945 (Vojenský historický ústav, 2023a).

Graf 2 Vývoj počtu návštevníkov Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Zdroj: Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici (údaje za rok 2023 ešte nie sú k dispozícii)

Centrálna expozícia, ktorá bola pre verejnosť sprístupnená 3. októbra 2011, má názov Vojenské dejiny Slovenska v rokoch 1914 – 1945. Je rozdelená do troch tematických celkov, pričom prvý prezentuje obdobie bezprostredne pred vypuknutím a počas 1. svetovej vojny. Druhý sa zameriava na obdobie od udalostí spojených s obsadzovaním územia Slovenska po vzniku ČSR v rokoch 1918 – 1919 do rozpadu Československa v marci 1939. Najrozsiahlejší a z hľadiska zamerania múzea najdôležitejší je tretí tematický celok expozície, ktorý sa zameriava na prezentáciu vojenských dejín Slovenska počas 2. svetovej vojny v rokoch 1939 – 1945. Najväčší dôraz je kladený na Karpatsko-dukliansku operáciu a na oslobodzovanie územia Slovenska v rokoch 1944 – 1945 (Vojenský historický ústav, 2023b).

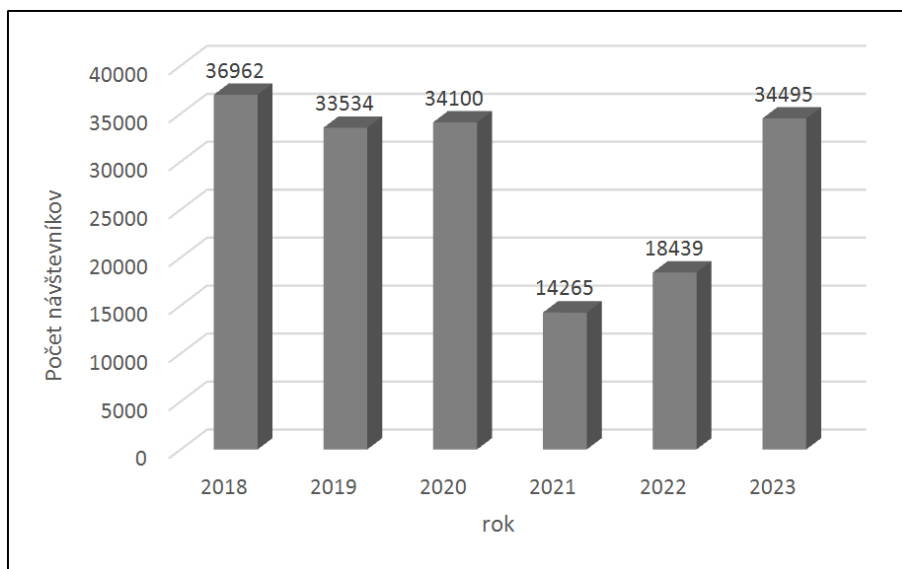
Na základe záznamov uložených v archíve Múzejného oddelenia Vojenského historického múzea vo Svidníku môžeme zrekonštruovať návštevnosť múzea za posledných 8 rokov (graf 3). V roku 2016 navštívilo expozície vo Svidníku 24 681 a vyhladkovú vežu na Dukle 16 604 návštevníkov. V roku 2017 to bolo 1 397 náv-

števníkov a vyhliadkovú vežu na Dukle si pozrelo 18 047 turistov. V pandemickom období klesla návštevnosť pomerne značne, najmä v prípade vyhliadkovej veže na Dukle. V roku 2023 (k 31. októbru) expozíciu vo Svidníku navštívilo 13 233 turistov a vyhliadkovú vežu na Dukle 21 262 návštevníkov (konečný počet, vyhliadka je 1. novembra v zimných mesiacoch uzatvorená).

Obrázok 6, 7 Rozhľadňa, múzeum a pamätník na Dukle. Foto: autori

Graf 3 Vývoj počtu návštevníkov Múzejného oddelenia Vojenského historického múzea vo Svidníku. Zdroj: Archív Múzejného oddelenia Vojenského historického múzea vo Svidníku

5 ZÁVER

Podobne ako vo svete aj na území Slovenska zaznamenáva temný cestovný ruch v ostatnom desaťročí prudký rozvoj. Dokladom je nielen jeho organizovaná forma, ktorá bola cieľom spracovania v tejto štúdií, ale aj jeho individuálna, neorganizovaná a nevidovaná podoba. Dokladom sú rôzne stránky na sociálnych sieťach, kde ľudia zdieľajú svoje zážitky a skúsenosti z individuálnych návštev (často nepovolených, za hranicou zákona a na súkromných pozemkoch) takýchto lokalít. Napr. združenie Čierne diery (<https://ciernediery.sk/>) sa od roku 2014 okrem iného venuje aj mapovaniu opustených, zdevastovaných a zabudnutých budov, zväčša po priemyselnej a hutníckej činnosti, ale aj z iných odvetví kultúrno-spoločenského života. V súčasnosti majú vlastné vydavateľstvo, organizujú besedy a na sociálnych sieťach majú desaťtisíce sledovateľov (napr. na Facebooku ich sleduje viac 50 tisíc a na Instagrame viac ako 47 tisíc sledovateľov).

Zaujímavou je aj skupina ľudí, ktorá si hovorí Slovak ghost hunters (<https://www.slovakghosthunters.sk/>). Jedná sa o osoby, ktoré sa zaoberajú pátraním po paranormálnych javoch, predovšetkým po prítomnosti duchov s využitím „moderných výdobytkov techniky“. Napr. na Facebooku ich sleduje takmer 7 tisíc a na Instagrame viac ako 1500 followerov. Podobného charakteru je na sociálnych sieťach množstvo ďalších stránok, či už skupiny ľudí, alebo jednotlivcov.

Okrem sociálnych sietí sa stávajú akýmiś „sprievodcom“ či „bedekrom“ pre spoznávanie územia Slovenska v rámci temného cestovného ruchu knižné diela, ktoré sa venujú temným miestam, miestam tragédií, záhadným stavbám, podzemiu, rôznym záhadám, nevysvetleným udalostiam, kliatbam, mystériám či paranormálnym javom. Jednou z prvých prác tohto druhu bolo dielo M. Jesenského Tajomné miesta Slovenska (Jesenský, 2014). Medzi najvydarenejšie a najvyhládávanejšie patrí trilógia prác kolektívu okolo M. Jesenského Najväčšie záhady a mystéria Slovenska (Lengyelová et al., 2017; Jesenský et al., 2019; Jesenský a Koutný, 2023), kde participoval aj geograf J. Lacika či historička T. Lengyelová.

Spomínaný J. Lacika je autorom aj série piatich kníh Záhadné miesta (Lacika, 2018; 2019; 2020; 2021a; 2021b), ktoré sú prezentované ako turistickí sprievodcovia a prinášajú 760 typov na výlety po celom území Slovenska. V tejto sérii sa autor venuje tajomným javom, minulým udalostiam či historickým osobnostiam, členeným podľa jednotlivých slovenských regiónov. Cieľom je čitateľovi predstaviť rozličné prírodné fenomény vymykajúce sa normálnemu laickému chápaniu či predostrieť rôzne rozporuplné historické témy.

Náš výskum sa zaberá organizovaným temným cestovným ruchom na Slovensku. Potom, ako sme sa venovali konceptualizácii tejto novej špecifickej formy cestovného ruchu sme vytvorili databázu navštevovaných a potenciálnych lokalít (rozdelených do 16 typov) s príkladmi, zhodnotili sme návštevnosť troch najvýznamnejších inštitúcií, ktoré sa celým svojim tematickým zameraním venujú temnému cestovnému ruchu.

Okrem nich existujú na Slovensku aj ďalšie múzeá, ktoré sa parciálne zaoberajú muzealizáciou fenoménov tematicky spadajúcich do oblasti temného cestovného ru-

chu. Príkladom sú hrady, kde sú často lokalizované expozície mučiarní, hladomorní či väzení, Expozícia väznenstva na Slovensku v Leopoldove (Zbor väzenskej a justičnej stráže SR), Múzeum židovskej kultúry v Bratislave (SNM), Pamätník Chatama Sofera (Bratislavská židovská obec), Expozícia Jánošíkovej súdnej siene a mučiarnie (Múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši), hrobka grófa Pálffyho na Bojníckom zámku (SNM), Čachtické podzemie (súkromné múzeum), Expozícia levočskej Bielej pani v levočskej radnici (mesto Levoča) a pod.

Literatúra

- ABRAMS, L. 2010. *Oral History Theory*. Abingdon: Routledge.
- ANONYM 2014. Vojenské cintoríny na Slovensku. *Obrana*, 22, 11, 6-7.
- ASHWORTH, G. J. 2004. Tourism and the heritage of atrocity: Managing the heritage of South African apartheid for entertainment. In: Singh, T. V. (ed.) *New Horizons in Tourism: Strange Experiences and Stranger Practices*. Wallingford: CABI Publishing, 95-108.
- ASHWORTH, G. J. 2008. The memorialisation of violence and tragedy: Human trauma as heritage. In: Graham, B., Howard, P. (eds.) *The Ashgate companion to heritage and identity*. Aldershot: Ashgate, 231-244.
- BENČO, J. 2001. *Metodológia vedeckého výskumu*. Bratislava: IRIS.
- BERÁNEK, M. 2017. Múzeum holokaustu v Sereďi. *Dejiny*, 12, 2, 140-142.
- BIELIK, J. 2014. Od Narodenia po smrť. Život Juraja Jánošíka. In: Jesenský, M. (ed.) *Juraj Jánošík, Veľká kniha o zbojníckom kapitánovi*. Martin: Matica slovenská, 23-37.
- BIRAN, A., LIU, W., LI, G., EICHHORN, V. 2014. Consuming post-disaster destinations: the case of Sichuan, China. *Annals of Tourism Research*, 47, 4, 1-17.
- BIRAN, A., PORIA, Y., OREN, G. 2011. Sought experiences at (dark) heritage sites. *Annals of Tourism Research*, 38, 3, 820-841.
- BLOM, T. 2000. Morbid tourism: A postmodern market niche with an example from Althorp. *Norwegian Journal of Geography*, 54, 1, 29-36.
- BRISTOW, R., NEWMAN, M. 2004. Myth vs. fact: An exploration of fright tourism. In: *Proceedings of the 2004 Northeastern Recreation Research Symposium*. Westfi: Westfi eld State College, 215-221.
- BURIÁNEK, J. 2018. Konceptualizace. In: Nešpor, Z. R. (ed.) *Sociologická encyklopedie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, [online] [cit. 2023-11-16]. Dostupné na: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hlavní_strana>
- BURKOVSKÁ, K. 2005. 65 výročie otvorenia prevádzky na trati B. Bystrica – D. Štubňa. *Permon*, 3, 4, 6-7.
- CARRIZO-SAINERO, G. 2000. Toward a Concept of Bibliometrics. *Journal of Spanish Research in Information Science*, 1, 2, 1-6.
- CAUSEVIC, S., LYNCH, P. 2011. Phoenix tourism: Post-conflict tourism role. *Annals of Tourism Research*, 38, 3, 780-800.
- CRESWELL, W. J. 2009. *Research design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage publications.
- DANKO, M. 2010. Internetačné zariadenia v Slovenskej republike (1939 – 1945) so zreteľom na pracovné útvary. *Človek a spoločnosť*, 13, 1, 23-36.
- DANN, G. 1994. Tourism: The nostalgia industry of the future. In: Theobald, W. (ed.) *Global Tourism: The Next Decade*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 55-67.
- DANN, G. 1998. The dark side of tourism. In: *Etudes et Rapports, Série L, Vol. 14*, Aix-en-Provence: Centre International de Recherches et d'Etudes Touristiques.
- DEMEK, J. 1987. *Úvod do štúdia teoretickej geografie*. Bratislava: SPN.

- DUNKLEY, R., WESTWOOD S., MORGAN N. 2007. A shot in the dark? Developing a new conceptual framework for thanatourism. *Asian Journal of Tourism and Hospitality Research*, 1, 1, 54-73.
- ĎURČEK, P., KOREC, P. 2018. K všeobecnému rámcu výskumných metód v humánnej geografii. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 62, 2, 135-150.
- EGER, L., EGEROVÁ, D. 2017. *Základy metodologie výskumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- FOLEY, M., LENNON, J. J. 1996. JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2, 4, 198-211.
- FONSECA A., SEABRA C., SILVA C. 2016. Dark Tourism: Concepts, Typologies and Sites. *Journal and Tourism Research Hospitality*, S2-002, 6.
- HENDL, J. 2005. *Kvalitatívny výskum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HENDL, J. 2008. *Kvalitatívny výskum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HENDL, J., REMR, J. 2017. *Metody výskumu a evaluace*. Praha: Portál.
- HORECKÝ, J. 1956. *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- HRADSKÁ, K. 2017. *Židovská Bratislava*. Bratislava: Marenčin PT.
- HRONČEK, P. 2014. Možnosti využitia interdisciplinárnych výskumných metód v histórii, pri výskume historickej krajiny a historických krajinných prvkov. In: *Zborník Kysuckého múzea*, 16, Čadca: Kysucké múzeum, 21-64.
- HRONČEK, P., GREGOROVÁ, B. 2022. Fundamentálna charakteristika vedeckého výskumu v historickej geografii. *Geografické štúdie*, 15, 8-28.
- HRONČEKOVÁ GREGOROVÁ, B., HRONČEK, P. 2023. *Historicko-geografický prierez vývoja cestovania a cestovného ruchu na príklade Nízkych Tatier*. Banská Bystrica: Katedra geografie a geológie FPV UMB.
- ISAAC, R. K. 2016. A wail of horror: Empathic 'atrocities' tourism in Palestine. *Tourism and Violence*, 125-144.
- ISAAC, R. K., ÇAKMAK, E. 2014. Understanding visitor's motivation at sites of death and disaster: The case of former transit camp Westerbork, the Netherlands. *Current Issues in Tourism*, 17, 2, 164-179.
- IVANIČKA, K. 1983. *Základy teórie a metodológie socioeconomickej geografie*. Bratislava: SPN.
- JESENSKÝ, M. 2014. *Tajomné miesta Slovenska*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. r. o.
- JESENSKÝ, M., KOUTNÝ, P. 2023. *Najväčšie záhady a mystériá Slovenska 3*. Bratislava: Ikar, 336 s.
- JESENSKÝ, M., LACIKA, J., KARLÍK, M. 2019. *Najväčšie záhady a mystériá Slovenska 2*. Bratislava: Ikar, 296 s.
- JURENIENE, V., RADZEVICIUS, M. 2022. Peculiarities of Sustainable Cultural Development: A Case of Dark Tourism in Lithuania. *Journal of Risk and Financial Management*, 15, 264.
- KAMBER, M., KARAFOTIAS, T., TSITOURA, T. 2016. Dark heritage tourism and the Sarajevo siege. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 14, 3, 255-269.
- KATRIAK, M. 1967. K problematike prípravnej fázy sociologického výskumu. *Sociologický časopis*, 3, 2, 154-163.
- KÓNYA, P., BONUSIAK, A. 2020. *Prvá svetová vojna v Karpatoch*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- KOTÍKOVÁ, H. 2013. *Nové trendy v nabídce cestovního ruchu*. Praha: Grada publishing.
- KOVÁČOVÁ, Z. 2019. *Edukácia slovenského jazyka a slohu z aspektu poznávacích procesov žiaka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- KRIŠTOFIČOVÁ, E. 1997. *Prostriedky hodnotenia knižničných a vedeckoinformačných procesov*. Bratislava: CVTI, 157 s.

- KRIŽANOVÁ, E., PUŠKÁROVÁ, B. 1990. *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Bratislava: Šport.
- KULTÚRNA PAMIATKA PAMÄTNÍK NEMECKÁ, 2023. *Kultúrna pamiatka pamätník Nemecká* [online] [cit. 2023-11-21]. Dostupné na: <<https://www.muzeum.sk/kulturna-pamiatka-pamatnik-nemecka.html>>
- LACIKA, J. 2013. *Pamätníky a pomníky*. Bratislava: Dajama.
- LACIKA, J. 2018. *Záhľadné miesta*, 1. diel. Bratislava: Dajama.
- LACIKA, J. 2019. *Záhľadné miesta*, 2. diel. Bratislava: Dajama.
- LACIKA, J. 2020. *Záhľadné miesta*, 3. diel. Bratislava: Dajama.
- LACIKA, J. 2021a. *Záhľadné miesta*, 4. diel. Bratislava: Dajama.
- LACIKA, J. 2021b. *Záhľadné miesta*, 5. diel. Bratislava: Dajama.
- LE, D. T., PEARCE, D. G. 2011. Segmenting visitors to battlefield sites: international visitors to the former demilitarized zone in Vietnam. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 28, 4, 451-463.
- LEAVY, P. 2011. *Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- LENGYELOVÁ, T., LACIKA, J., JESENSKÝ, M. 2017. *Najväčšie záhady a mystériá Slovenska I*. Bratislava: Ikar, 296 s.
- LENNON, J. 2017. Dark tourism. In: *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Glasgow: Glasgow Caledonian University, 42.
- LENNON, J., FOLEY, M. 1996. Interpretation of the unimaginable: the U. S. Holocaust Memorial Museum, Washington, D. C. and „dark tourism“. *Journal of Travel Research*, 38, 1, 46-50.
- LENNON, J., FOLEY, M. 2000. *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster*. London: Continuum.
- LEWIS, C. 2008. Deconstructing Grief Tourism. *The International Journal of the Humanities*, 6, 165-169.
- LEWIS, H., SCHRIER, T., XU, S. 2022. Dark tourism: motivations and visit intentions of tourists. *International Hospitality Review*, 36, 1, 1-17.
- LIGHT, D. 2017. Progress in dark tourism and thanatourism research: an uneasy relationship with heritage tourism. *Tourism Management*, 61, 2, 275-301.
- LOPUCH, J. 2019. Temný cestovný ruch - dichotómia vidieku a mesta. *Studia turistica*, 10, 3, 45-54.
- MACCANNELL, D. 1989. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. Berkeley: University of California Press.
- MACDONALD, S. 2010. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*. Routledge: Oxfordshire.
- MAGANO, J., FRAIZ-BREA, J. A., LEITE, Â. 2022. Dark Tourists: Profile, Practices, Motivations and Wellbeing. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 19, 12100.
- MASÁR, I. 1988. Definície termínu. *Kultúra slova*, 22, 5, 129-141.
- MASÁR, I. 1989a. Vlastnosti termínu. Systémovosť. *Kultúra slova*, 23, 7, 225-231.
- MASÁR, I. 1989b. Vlastnosti termínu. Ustálenosť, jednoznačnosť a presnosť. *Kultúra slova*, 23, 8, 294-299.
- MASÁR, I. 1991. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Veda.
- MATLOVIČOVÁ, K., KLAMÁR, R., MIKA, M. 2015. *Turistika a jej formy*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- MILES, W. 2002. Auschwitz: museum interpretation and darker tourism. *Annals of Tourism Research*, 29, 4, 1175-1178.
- MILLER, D. S., GONZALEZ, C., HUTTER, M. 2017. Phoenix tourism within dark tourism: Rebirth, rebuilding and rebranding of tourist destinations following disasters. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 9, 2, 196-215.

- MINISTERSTVO OBRANY SR, 2023. *Zoznam vypálených miest a obcí*. [online] [cit. 2023-11-20]. Dostupné na: <<https://www.mosr.sk/>> a <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zoznam_vyp%C3%A1len%C3%BDch_miest_a_obc%C3%AD_23_Slovakia_1.pdf>
- MOWATT, R. A., CHANCELLOR, C. H. 2011. Visiting death and life. *Annals of Tourism Research*, 38, 4, 1410-1434.
- MÚZEUM JANKA KRÁĽA – MESTSKÉ MÚZEUM V LIPTOVSKOM MIKULÁŠI, 2023. *Jánošíkova mučiareň*. [online] [cit. 2023-11-22]. Dostupné na: <<https://muzeumjankakrala.sk/janosikova-muciarenen-2/>>
- MÚZEUM SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA, 2023a. *Oslavy SNP*. [online] [cit. 2023-11-21]. Dostupné na: <<http://www.muzeumsnp.sk/projekty/oslavy-snp/>>
- MÚZEUM SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA, 2023b. *História múzea*. [online] [cit. 2023-11-21]. Dostupné na: <<http://www.muzeumsnp.sk/muzeum-snp/historia-muzea/>>
- MÚZEUM SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA, 2023c. *Stála expozícia Múzea SNP*. [online] [cit. 2023-11-21]. Dostupné na: <<http://www.muzeumsnp.sk/expozicie/stala-expozicia-muzea-snp/>>
- NAIK S., N., BOTRE P., B. 2019. Dark tourism concept, features and significance in India. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 6, 2, 51-57.
- NAVICKIENE, R., MEIŠTE, R. 2019. *Dark Tourism as Accessible Nature Tourism for Everyone*. [online] [cit. 2023-11-17]. Dostupné na: <<https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/projektwebbplatser/attractive-hardwoods/dark-tourism-r.-miste-and-r.-navickiene.pdf>>
- NHLABATHI, S. S., MAHARAJ, B. 2020. The dark tourism discipline: A creative brand in a competitive academic environment? *Current Issues in Tourism*, 23, 2428-2439.
- O'ROURKE, P. 1988. *Holidays in Hell*. London: Picador.
- OCHRANA, F. 2013. *Metodologie vědy – Úvod do problému*. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzita Karlova v Praze.
- OCHRANA, F. 2019. *Metodologie, metody a metodika vědeckého výzkumu*. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzita Karlova v Praze.
- ONDRIŠOVÁ, M. 2011. *Bibliometria*. Bratislava: STIMUL.
- OROSOVÁ, M., DUDÁŠ, M., ELIÁŠ, M. 2015. *Pevnosti a opevnenia*. Bratislava: Dajama.
- PEARSON, J. 1998. *Terms in context*. Dublin: John Benjamin Publishing Company.
- PELTON, R. 2003. *The World's Most Dangerous Places*. London: Harper Resource.
- POŠTOLKOVÁ, B., ROUDNÝ, M., TEJNOR, A. 1983. *O české terminologii*. Praha: Academia.
- PREECE, T., PRICE, G. G. 2005. Motivations of participants in dark tourism: A case study of Port Arthur, Tasmania. In: Ryan, C., Page, S., Aitken, M. (eds.) *Taking tourism to the limits: Issues, concepts and managerial perspectives*. Oxford: Elsevier, 191-197.
- PRUŽINSKÝ, M., MIHALÁČOVÁ, B., JELEŇOVÁ, I. 2011. Veda, výskum, vedecké metódy a ich aplikácia. In: Exnarová, A., Pavlíček, A. (eds.) *Systémové prístupy '11, Systémové myšlení jako změna paradigmatu*, Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 89-97.
- RAINE, R. 2013. A dark tourist spectrum. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 7, 3, 242-256
- RAVVIN, N. 2002: Tragic Tourism and North American Jewish Identity: Investigating a Rاذانow Street, a Mława Apple and an Unbuilt Museum. *Canadian literature*, 174, Autumn, 13-28.
- REICHEL, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- RITCHE, D. A. 2003. *Doing Oral History: A Practical Guide*. Oxford: Published by Oxford University Press.
- ROBB, E. 2009. Violence and recreation: Vacationing in the realm of dark tourism. *Anthropology and Humanism*, 34, 1, 51-60.
- ROBINSON, M. 2009. Kultūrinio turizmo patirtys. In: Lehtimäki, M. (ed.) *Kultūros paveldas ir turizmas. Galimybės, poveikis, partnerystė ir valdymas*. Vilnius: Department of Cultural Heritage under the Ministry of Culture.

- ROJEK, C. 1993. *Ways of Escape: modern transformations of leisure and travel*. Basingstoke: MacMillan.
- ROZENTAL, M., M. ed. 1974. *Filozofický slovník*. Bratislava: Pravda.
- RYGLOVÁ, K. 2009. *Cestovní ruch*. Ostrava: KEY Publishing.
- RYGLOVÁ, K., BURIAN, M., VAJČNEROVÁ, I. 2011. *Cestovní ruch – podnikatelské principy a příležitosti v praxi*. Praha: Grada Publishing.
- SAUER, C. O. 1941. Foreword to Historical Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 31, 1, 13.
- SEATON, A. 1996. Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2, 4, 234-244.
- SEATON, A. V. 1999. War and Thanatourism: Waterloo 1815-1914. *Annals of Tourism Research*, 26, 1, 130-158.
- SEATON, A. V. 2002. Thanatourism's Final Frontiers? Visits to Cemeteries, Churchyards and Funerary Sites as Sacred and Secular Pilgrimage. *Tourism Recreation Research*, 27, 73-82.
- SEMOTANOVÁ, E. 2002. *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav ČAV Praha.
- SEMOTANOVÁ, E., CHROMÝ, P., KUČERA, Z. 2018. *Historická geografie. Tradice a modernita*. Praha: Historický ústav ČAV Praha.
- SHARPLEY, R. 2005. Travels to the edge of darkness: towards a typology of 'dark tourism'. In: Aicken, M., Page, S. J., Ryan, C. (eds.) *Taking Tourism to the Limits: Issues, Concepts and Managerial Perspectives*. London: Elsevier, 269-285.
- SHARPLEY, R., STONE, P. R. 2009. *The darker side of travel: the theory and practice of dark tourism*. Buffalo, New York: Channel View Publications.
- SCHNEIDER, A., ANGHEL-VLAD, S., NEGRUȚ, L., GOJE, G., PARA, I. 2021. Tourists' motivations for visiting dark tourism sites. Case of Romania. In: *The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences*. TOM XXX, 1st Issue, July 2021, 140-150.
- SINGLETON, R., STRAITS, B., STRAITS, M., McALLISTER, R. 1988. *Approaches to Social Research*. Oxford: Oxford University Press.
- SOBAIH, A. E. E., NAGUIB, S. M. 2022. Sustainable Reuse of Dark Archaeological Heritage Sites to Promote Ghost Tourism in Egypt: The Case of the Baron Palace. *Heritage*, 5, 4, 3530-3547.
- SPODE, H. 2012. Historie dějin cestovního ruchu. In: Štemberk, J. et al. (2012) *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*. Pelhřimov: Katedra společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze, 15-32.
- STOFFA, J. 2000. *Terminológia v technickej výchove*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- STOFFA, J. 2013. O nenáležitom používaní niektorých kľúčových termínov vedeckého pojmoslovía. *Trendy ve vzdělávání*, 6, 1, 624-628.
- STONE P., SHARPLEY R. 2008. Consuming dark tourism: A Thanatological Perspective. *Annals of Tourism Research*, 35, 2, 574-595.
- STONE, P. 2005. Consuming Dark Tourism: a call for research. *e-Review of Tourism Research*, 3, 5, 109-117.
- STONE, P. 2006. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, 54, 2, 145-160.
- STONE, P. 2011. Dark tourism Experiences: Mediating Life and Death. In: Sharpley, R., Stone, P. (eds.) *Tourist Experience: Contemporary Perspectives*. London: Routledge, 21-27.
- STONE, P. 2013. Dark tourism scholarship - A critical review. *International Journal of Culture, Tourism & Hospitality Research*, 7, 3, 307-318.
- STONE, P. 2016. Enlightening the 'dark' in dark tourism. *Interpretation Journal*, 21, 2, 22-24.
- ŠVANTNEROVÁ, J. 2006. Kapitoly z dějin bardejovských Židov. *Almanach Muszyny*, 111-116.
- ŠVEC, Š. 2005. Terminologické pojmy a principy vo výchovovede. *Kultúra slova*, 39, 4, 204-218.

- TAGUE-SUTCLIFFE, J. 1992. An Introduction to informetrics. *Information Processing & Management*, 28, 1, 1-3.
- TANAŠ, S. 2013. *Tanatoturystyka. Od przestrzeni śmierci do przestrzeni turystycznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- TARLOW P. E. 2005. Dark Tourism: The appealing ‘dark side’ of tourism and more. In: Novelli M. (ed.) *Niche Tourism – Contemporary Issues, Trends and Cases*. Oxford: Butterworth Heinemann, 47-58.
- TRIARCHI, E., KARAMANIS, K. 2017. The evolution of alternative forms of Tourism: a theoretical background. *Business & Entrepreneurship Journal*, 6, 1, 39-59.
- URBAN, L. 2017. *Sociologie. Klíčová témata a pojmy*. Praha: Grada.
- ÚSTAV PAMĚTI NÁRODA, 2023. *Brána Slobody – Devín*. [online] [cit. 2023-11-22]. Dostupné na: <<https://www.upn.gov.sk/sk/brana-slobody-devin/>>
- VESELSKÁ, N. 2008. Využitie ústnych prameňov v historickom výskume. *Forum Historiae*, 2, 1, 121-126.
- VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV, 2023a. *Múzejné oddelenie Svidník*. [online] [cit. 2023-11-20]. Dostupné na: <<https://www.vhu.sk/muzejne-oddelenie-svidnik/>>
- VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV, 2023b. *Centrálne expozícia Vojenského historického múzea vo Svidniku*. [online] [cit. 2023-11-20]. Dostupné na: <<https://www.vhu.sk/centralna-expozicia-vojenskeho-historickeho-muzea-vo-svidniku/>>
- YAN, B., ZHANG, J., ZHANG, H., LU, S., GUO, Y. 2016. Investigating the motivation–experience relationship in a dark tourism space: a case study of the Beichuan earthquake relics, China. *Tourism Management*, 53, 2, 108-121.
- YANKHOLMES, A., MCKERCHER, B. 2015. Understanding visitors to slavery heritage sites in Ghana. *Tourism Management*, 51, 1, 22-32.
- ZBOR VÁZENSKEJ A JUSTIČNEJ STRÁŽE SR, 2023a. *Ústav na výkon trestu odňatia slobody a Ústav na výkon väzby Ilava*. [online] [cit. 2023-11-24]. Dostupné na: <<https://www.zvjs.sk/sk/zariadenia/ilava>>
- ZBOR VÁZENSKEJ A JUSTIČNEJ STRÁŽE SR, 2023b. *Ústav na výkon trestu odňatia slobody a Ústav na výkon väzby Leopoldov*. [online] [cit. 2023-11-24]. Dostupné na: <<https://www.zvjs.sk/sk/zariadenia/leopoldov>>
- ZHANG, H., YANG, Y., ZHENG, C., ZHANG, J. 2016. Too dark to revisit? The role of past experiences and intrapersonal constraints. *Tourism Management*, 54, 2, 452-464.

Dark tourism and the basis of its development in Slovakia

Summary

Dark tourism is a product of the post-modern era, in which society is looking for new travel destinations and associated adrenaline experiences, as well as exploration and education. It represents a targeted visit to places immediately associated with death, disasters, wars, tragedies, epidemics, accidents, or various tragic stories conditioned by natural, but above all human-initiated events (Stone, 2005). As a young form of alternative tourism, it has not yet been uniformly defined and conceptualised.

The aim of the study is a basic conceptualization of the dark tourism using the latest theoretical and methodological works in the conditions of Slovakia. Also the creation of a basic database of destinations (including potential) for each types and subtypes of dark tourism, as well as an analysis of the attendance of selected sites (museums) developing this specific tourism form in Slovakia are the next objectives of this paper.

During the short history of theoretical and methodical basis as well as research of dark tourism, individual authors worked with different terms for this type of modern tourism form. The term dark tourism was first used by professors from the University of Glasgow J. Lennon and M. Foley (Foley a Lennon, 1996). Dark tourism is defined differently, but the basis of the definitions is that they all consider traveling (with different motivations) to places of death, tragedies and disasters. One of the first fundamental definitions was brought by A. Seaton, characterizing it as “travel that is fully or partially motivated by the desire for real or symbolic encounters with death” (Seaton, 1996). It was later defined very simply and succinctly by P. Stone (2006) as “the act of travelling to places associated with death, suffering and seemingly ghostly events”.

The first basic definition in Slovakia was offered by Matlovičová et al. (2015), who define dark tourism as all tourist trips carried out with the main motive of visiting those places that are in some way connected with death, suffering and tragedy. Based on our research carried out within the geography of tourism, we offer our own more comprehensive definition. Dark tourism is characterized as a modern, underdeveloped form in Slovakia, focused on visiting places related to death, tragedy or dark events that took place in the recent or older past. Tragic events are connected with the development of human society and are represented in the country mainly by battlefields, military cemeteries, places of mass executions, but also buildings (museums) and facilities related to tragic events. In Slovakia, natural disasters are minor.

Distinguishing the different types of dark tourism is a difficult task as trying to define it clearly and precisely. A basic classification was published by Seaton (1996). On the basis of theoretical and methodical critical analysis of the cited original scientific literature and 10 years of our own field research in the geographical area of Slovakia, we processed the basic types of breakdown related to dark tourism according to the type of dark event, respectively of the original function of the dark object. We have singled out 16 forms of dark tourism for which we have processed a database of locations, either exploited or as potential examples, which we have identified and located on the territory of Slovakia: disaster tourism, war (battlefield) tourism, tragedy tourism, persecution site tourism, genocide (atrocities) tourism, holocaust tourism, grief tourism, criminal tourism, prison tourism, cemetery (grave) tourism, paranormal (ghost) tourism, segregation tourism, fire tourism, death sites tourism, nuclear tourism and fun imaginary tourism.

There are three institutions in Slovakia that focus on dark tourism. They are Holocaust Museum in Sereď, Museum of the Slovak National Uprising in Banská Bystrica and a Museum of Military History – Department of Museum of Military History in Svidník. The balanced attendance of these museums has been significantly affected by the COVID-19 pandemic, with a major decline in 2020 and 2021. As these are institutions presenting the events of the Second World War, the Holocaust and the Jewish issue, the majority of visitors are pupils and students on school excursions.